

Μουσείο Ελληνικής
Λαϊκής Τέχνης

Καινούργιες Πατρίδες

Έκθεση / Exhibition

New
Homelands

Καινούργιες Πατρίδες

Έκθεση/Exhibition

New
Homelands

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2018

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Η ΕΚΘΕΣΗ ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΘΗΚΕ ΑΠΟ:

- PRISMA - Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών
- Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων – Συλλογή Φ. Ανωγειανάκη

στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Έργου «FAIDRA. Family Separation through Immigration – Dramatising Anecdotal European History» www.faidraproject.eu

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Φούλη Παπαγεωργίου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΘΕΣΗΣ

Φούλη Παπαγεωργίου, Αρχιτέκτων και
Λουίζα Καραπιδάκη, Ιστορικός Τέχνης

ΕΡΕΥΝΑ

Κέντρο Σπουδών Λαϊκού Θεάτρου / Θέατρο Τοπος Αλλού, Ελλάδα
PRISMA - Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών, Ελλάδα
Fundacja Dobra Wola, Πολωνία
ARTEMIS, Ρουμανία
Teatro de Ventì, Ιταλία
Sagohuset Theatre, Σουηδία
ProRodopi Foundation, Βουλγαρία

ΚΕΙΜΕΝΑ

Φούλη Παπαγεωργίου

Εκδόθηκε από το PRISMA - Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών
Στο πλαίσιο του Έργου FAIDRA
Αθήνα, Ιανουάριος 2018
© PRISMA

Το παρόν Έργο χρηματοδοτήθηκε με την υποστήριξη της
Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Πρόγραμμα Creative Europe - CULTURE

Η έκδοση αυτή αντανακλά τις απόψεις μόνον των συγγραφέων
και η Επιτροπή δεν έχει ευθύνη για οποιαδήποτε χρήση της
πληροφορίας που περιλαμβάνεται εδώ.

CONTRIBUTORS TO THE EXHIBITION

EXHIBITION CO-ORGANISERS

- PRISMA - Centre for Development Studies
- Museum of Greek Folk Art and Greek Folk Musical Instruments - F. Anogianakis collection

in the context of the European project «FAIDRA. Family Separation through Immigration – Dramatising Anecdotal European History» www.faidraproject.eu

COORDINATION AND SCIENTIFIC DIRECTION

Fouli Papageorgiou

CURATORS

Fouli Papageorgiou, Architect and
Louisa Karapidaki, Art Historian

RESEARCH

CENTREDU – Centre of Higher Education in Theater Studies /
Theatre Topos Allou, Greece
PRISMA Centre for Development Studies - Greece
Fundacja Dobra Wola - Poland
ARTEMIS - Romania
Teatro dei Venti - Italy
Sagohuset Theatre - Sweden
ProRodopi Foundation - Bulgaria

TEXTS

Fouli Papageorgiou

Published by PRISMA - Centre for Development Studies,
in the context of the FAIDRA project
www.prismanet.gr
Athens, January 2018
© PRISMA

This project has been funded with support from the European
Commission, Framework Programme Creative Europe -
CULTURE.

This publication reflects the views only of the authors, and the
Commission cannot be held responsible for any use which may
be made of the information contained therein.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων – Συλλογή Φ. Ανωγειανάκη συμπληρώνει φέτος 100 χρόνια από την ίδρυσή του και παραμένει πιστό στον αρχικό του σκοπό, τη διάσωση, μελέτη, καταγραφή και προβολή του νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού.

Στην αρχή πλέον του 21ου αι, το Μουσείο, συμμετέχοντας στους σύγχρονους μετασχηματισμούς, επαναπροσδιορίζει το όραμά του ως ένας ζωντανός οργανισμός που δε μελετά από απόσταση τα αντικείμενα του παρελθόντος αλλά στρέφει το βλέμμα στον άνθρωπο και την προσωπική εμπειρία, σε συνάφεια με τις κοινωνικές προκλήσεις του σήμερα.

PREFACE

The Museum of Greek Folk Art and Greek Folk Musical Instruments - F. Anogianakis collection, this year completes 100 years since its inception and remains faithful to its original purpose of rescuing, studying, recording and promotion modern Greek culture.

At the beginning of the 21st century, the Museum, taking part in the process of modern transformations, redefines its vision as a living organisation which does not study the objects of the past from a distance, but looks to people and their personal experience, in relation with the social challenges of today.

Με το σκεπτικό αυτό, σε συνεργασία με την PRISMA–Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών, παρουσιάζει την έκθεση «Καινούργιες Πατρίδες», στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού Έργου «FAIDRA. Family Separation through Immigration – Dramatizing Anecdotal European History».

Η έκθεση πραγματεύεται ένα από τα καίρια θέματα της εποχής, το θέμα της μετανάστευσης. Οι προσωπικές μαρτυρίες ανθρώπων που έχουν βιώσει την εμπειρία της μετανάστευσης αποτελούν το βασικό πυρήνα της έκθεσης και πλαισιώνονται από έργα αξιόλογων Ελλήνων καλλιτεχνών, αναδεικνύοντας τη σχέση της τέχνης με την κοινωνική πραγματικότητα και το σύγχρονο προβληματισμό.

Ελένη Μελίδη

Διευθύντρια Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης
και Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων -
Συλλογή Φοίβου Ανωγειανάκη.

Ιανουάριος 2018

With this in mind, in cooperation with PRISMA-Center for Development Studies, we present the exhibition “New Homelands”, in the context of the European project “FAIDRA. Family Separation through Immigration - Dramatising Anecdotal European History”.

The exhibition deals with one of the key issues of today, the issue of immigration. The personal testimonies of people who have experienced immigration build up the core of the exhibition, complemented by works of art by prominent Greek artists, highlighting the relation of art to social reality and contemporary reflection.

Eleni Melidi

Director of the Museum of Greek Folk Art and Greek Folk
Musical Instruments - F. Anogianakis collection

January 2018

Η ΕΚΘΕΣΗ

«Καινούργιες πατρίδες». Σε αγκαλιάζουν ή σε διώχνουν, σου δίνουν ευκαιρίες ή σου γκρεμίζουν τα όνειρα, γίνονται δικές σου ή μένουν ξένες...

Το μεταναστευτικό κύμα που ακολούθησε την κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης αποτέλεσε μια κοινή εμπειρία πολλών κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Άλλαξε σημαντικά τη σύνθεση του πληθυσμού τους, έδωσε ώθηση στις οικονομίες τους, δημιούργησε δυναμικές πολυ-πολιτισμικές κοινωνίες, αλλά και όξυνε προκαταλήψεις για τον ξένο, τον «άλλο». Παράλληλα όμως με τις θετικές και -όποιες- αρνητικές επιπτώσεις της μετανάστευσης, η ανθρωπιστική διάσταση της προσαρμογής και κοινωνικής ενσωμάτωσης του μετανάστη, αναγνωρίστηκε ως καθοριστικός παράγοντας που μετατρέπει τη χώρα υποδοχής σε «καινούργια πατρίδα». Η συνοχή της οικογένειας παίζει μεγάλο ρόλο σε αυτό.

Η έκθεση «Καινούργιες Πατρίδες» στρέφει το φακό σε αυτή ακριβώς τη διάσταση της μετανάστευσης: το χωρισμό της οικογένειας, ίσως την επανένωση, συχνά τη διάσπαση. Στόχος μας είναι να αναδείξουμε ανθρώπινα προβλήματα που επηρεάζουν βαθιά τη λειτουργία και τους δεσμούς της οικογένειας σε

περιόδους οικονομικής κρίσης – που αναπόφευκτα οδηγεί στη διέξοδο της μετανάστευσης.

Η έκθεση «Καινούργιες Πατρίδες» υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το πρόγραμμα Creative Europe - CULTURE. Πραγματοποιείται στο πλαίσιο του Έργου «FAIDRA. Family Separation through Immigration – Dramatizing Anecdotal European History» και συνδιοργανώνεται από το PRISMA-Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών και το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων – Συλλογή Φοίβου Ανωγειανάκη, του Υπουργείου Πολιτισμού.

Στη δημιουργία του πρωτογενούς υλικού που παρουσιάζεται στην έκθεση συνέβαλαν οι εταίροι του Έργου FAIDRA:

- Κέντρο Σπουδών Λαϊκού Θεάτρου / Θέατρο Τοπος Αλλού, Ελλάδα
- PRISMA - Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών, Ελλάδα
- Fundacja Dobra Wola, Πολωνία
- ARTEMIS, Ρουμανία
- Teatro de Venti, Ιταλία
- Sagohuset Theatre, Σουηδία
- ProRodopi Foundation, Βουλγαρία

inevitably leads to immigration.

The exhibition is supported by the European Commission and the Creative Europe – CULTURE programme. It is realised as part of the project “FAIDRA. Family Separation through Immigration – Dramatising Anecdotal European History” and is co-organised by PRISMA-Center for Developmental Studies and the Museum of Greek Folk Art and Greek Folk Musical Instruments – F. Anogianakis collection, Ministry of Culture.

The primary material presented in the exhibition was created with the contribution of the partners of FAIDRA project:

- CENTREDU – Centre of Higher Education in Theater Studies / Theatre Topos Allou, Greece
- PRISMA Centre for Development Studies - Greece
- Fundacja Dobra Wola - Poland
- ARTEMIS - Romania
- Teatro dei Venti - Italy
- Sagohuset Theatre - Sweden
- ProRodopi Foundation - Bulgaria

ΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ

Στόχος μας είναι να προβάλλουμε την ανθρωπιστική διάσταση της μετανάστευσης, με εστίαση στην ενδο-ευρωπαϊκή μετανάστευση που διογκώθηκε μετά το 1990 αναδεικνύοντας τα προβλήματα που δημιουργεί ο χωρισμός της οικογένειας και η διαδικασία επανένωσής της στη νέα πατρίδα – όχι πάντα ομαλή ή επιτυχής.

Το ερευνητικό υλικό που παρουσιάζουμε στην έκθεση βασίζεται σε συνεντεύξεις, ατομικές και ομαδικές, με μετανάστες σε 6 χώρες, από τις οποίες 3 είναι χώρες υποδοχής – Ελλάδα, Ιταλία, Σουηδία – και 3 είναι χώρες αποστολής μεταναστών – Βουλγαρία, Ρουμανία, Πολωνία.

Οι 6 χώρες οργανώθηκαν σε 3 «δίδυμα» υποδοχής και αποστολής μεταναστών:

- Ελλάδα – Βουλγαρία • Ιταλία – Ρουμανία • Σουηδία – Πολωνία

Οι ιστορίες που συλλέξαμε, προέρχονται από μετανάστες που παρέμειναν στις χώρες υποδοχής τους και εγκαταστάθηκαν μόνιμα, αλλά και από μετανάστες που επέστρεψαν στις χώρες τους, ή από μέλη οικογενειών μεταναστών που δεν ακολούθησαν τους συγγενείς τους.

Η έκθεση δομήθηκε πάνω στις ιστορίες των ανθρώπων αυτών, που αποδίδονται με δικά τους λόγια, όσο επιτρέπει η μετάφραση. Οι ιστορίες συμπληρώνονται με εικαστικά έργα, τα οποία μεταφέρουν τη συναισθηματική φόρτιση που ακολουθεί τους μετανάστες και τις οικογένειές τους, ή μας υπενθυμίζουν τους συμβολισμούς που συναρτώνται με τη μετανάστευση: το ταξίδι, η βαλίτσα, οι μνήμες. Ακόμη, οι μνήμες έρχονται κοντά μας με μικρά αγαπημένα αντικείμενα από την προηγούμενη ζωή, θρησκευτικά σύμβολα, μουσικές, φωτογραφίες.

Η Έκθεση περιλαμβάνει 3 Ενότητες που ακολουθούν την «πορεία» της μετανάστευσης:

- Η απόφαση για μετανάστευση
- Η μετάβαση και πρώτες εμπειρίες εγκατάστασης στην ξένη χώρα
- Η προσαρμογή και ενσωμάτωση, ή, η άρνηση αποδοχής της «καινούργιας πατρίδας».

Φούλη Παπαγεωργίου
PRISMA–Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών

THE EXHIBITS

Our goal is to promote the humanitarian dimension of immigration, focusing on intra-European migration that was augmented since 1990 and highlighting the problems created by family separation and the process of reunification in the new homeland – which is not always smooth or successful.

The research material we present in this exhibition is based on interviews with individuals and groups of immigrants in 6 countries, of which 3 are host countries, i.e. Greece, Italy and Sweden, and 3 are sending countries, i.e. Bulgaria, Romania and Poland.

The 6 countries have been organised into 3 “pairs” consisting of one host and one sending countries each, namely:

- Greece - Bulgaria • Italy - Romania • Sweden - Poland

The stories we have collected come from immigrants who have remained in their host countries and settled permanently, but also from immigrants who returned to their own countries; or from family members who did not follow their relatives to immigration.

The exhibition has been built on people’s stories expressed in their own language and words, notwithstanding the limitation of translation. The stories are complemented with works of art, which transpire the emotional burden of immigrants and their families or remind us of the symbolic undertones of immigration: the travel, the luggage, the memories. Still, memories reach us through small cherished objects from immigrants’ home life, such as religious symbols, music, photos.

The Exhibition includes 3 Sections that follow the “course” of immigration:

- The decision to immigrate
- The travel experience and first settling efforts in the host country
- Adaptation and integration, or, refusal to accept the “new homeland”.

Fouli Papageorgiou
PRISMA-Center for Development Studies

THE EXHIBITION

“New Homelands”. They encircle you or cast you away, offer you opportunities or defeat your dreams, become your own or stay foreign...

The immigration wave that followed the collapse of the Soviet Union was a shared experience of many member states of the European Union, which acted as host countries. It significantly changed the composition of their population, gave a boost to their economies, developed dynamic multi-cultural societies, but also heightened prejudices for the stranger, the “other”. At the same time, the humanitarian dimension of the adaptation and integration of the immigrants emerged as a determining factor in transforming the host country to a “new home” for them. The cohesion of the family plays an important role in this dimension.

The exhibition “New Homelands” turns the headlights to this feature of immigration: the separation of the family, sometimes its reunification, often its eventual split. Our goal is to highlight the issues that deeply affect the functioning and binding of the family in times of economic crisis - which

ΤΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ

Η μεταναστευτική κίνηση και ως μεμονωμένο γεγονός και ως κοινωνικό φαινόμενο εμπνέει διαχρονικά τους καλλιτέχνες με αποτέλεσμα να αποτελεί μια σημαντική και ενδιαφέρουσα θεματική στην εικαστική δημιουργία. Η κλασική αναπαράσταση μετανάστη είναι ο «άνδρας με τη βαλίτσα», μια καθιερωμένη εικόνα που παραπέμπει εννοιολογικά στον μέτοικο. Στις μέρες μας το φαινόμενο της μετανάστευσης συνεχίζει να προξενεί το ενδιαφέρον των δημιουργών και να αποτελεί μια διαρκή πηγή έμπνευσης στην τέχνη. Τα σύγχρονα έργα με την ελευθερία της έκφρασης, τις απεριόριστες τεχνотροπίες και τη διευρυμένη χρήση υλικών πέρα από την εικονογραφική αναφορά μιλούν και για άυλες έννοιες, όπως τα ποικίλα συναισθήματα των εκούσια μετακινούμενων ανθρώπων.

Ο Αδαμάκης και η Μαρούδα αναφέρονται στις μνήμες και στη νοσταλγία και η Γούναρη στην ελπίδα με τον κλάδο ελαίας. Η Κατρακάζου περιγράφει το συναίσθημα της απουσίας, ο Παστάκας τον πόνο του αποχωρισμού και η Σούτογλου τον δισταγμό μεταξύ «θάρρους και φόβου». Η Πάστρα και η Συλίκου προσεγγίζουν θέματα γύρω από το συναισθηματικό κόσμο των παιδιών των μεταναστών. Οι εγκαταστάσεις των Μόραλη, Μπακογιάννη και Γιώτσα ενεργοποιούν συμβολικά εικονογραφικές αναφορές της μετακίνησης πληθυσμών, ενώ ο Βατανίδης απεικονίζει μια ομάδα ανθρώπων εν κινήσει... Η Ταμμάμ πραγματεύεται μια πτυχή της σύνθετης διαδικασίας της μετανάστευσης και η Ακύλα δίνει στο θέμα πολιτική χροιά. Τα γλυπτά του Παπαγιάννη απεικονίζουν μορφές μεταναστών, του Ρωμαντζή αναφέρονται στην καθημερινότητά τους και του Πατσόγλου αντικατοπτρίζουν τον δυναμισμό τους. Ο Χαρίσης ποιητικά αποτυπώνει στιγμές επιβίωσης και ο Κατζουράκης μιλά για το μακρύ δρόμο προς τη Δύση - το καλύτερο αύριο. Ο Βίττης απαθανατίζει στιγμές από τη ζωή των μετοίκων, η Κοκκίνου σκιαγραφεί τον παιδεμό τους και ο Πάτσιος θίγει τις φοβίες τους. Η Γουνελά μιλά για πραγματικές βιωμένες καταστάσεις και ο Σκούρτης αποδίδει το συναίσθημα της χαράς μετά την ικανοποίηση του ονείρου. Η Λίτη επινοεί ένα υπερμεγέθες δαχτυλίδι, ως τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των ανθρώπων.

Η εικαστική γραφή των έργων της έκθεσης, αφηγηματική και πολυσχιδής, προσεγγίζει τις πτυχές της ζωής και του εσωτερικού κόσμου των μεταναστών και των μελών της οικογενείας τους. Ιχνογραφούνται μέσα από τα έργα νοητικές καταστάσεις, αισθήματα και συναισθήματα, αμφιβολίες, αγωνίες, αλλά και οι ελπίδες και τα όνειρα για ένα καλύτερο αύριο.

Λουίζα Καραπιδάκη,
Ιστορικός Τέχνης

THE ART WORKS

Immigration, both as an individual action and as a social phenomenon, inspires artists over time, rendering it a significant and interesting subject in visual art. The typical representation of an immigrant is the «man with the suitcase», an established image that conceptually refers to the traveller, the drifter. At present the phenomenon of immigration continues to provoke the interest of artists, being a constant source of inspiration. Modern works, using freedom of expression, unlimited styles, and the extended application of materials beyond iconographic allusion also imply intangible concepts, portraying the diverse feelings of people moving voluntarily.

Adamakis and Marouda refer to memories and homesickness and Gounari to hope, symbolised by the olive branch. Katrakazou describes the feeling of absence, Pastakas the pain of separation and Soutoglou the hesitation between «courage and fear». Pastra and Sylikou approach issues related to the emotional world of immigrants' children. The installations of Moralis, Bakoyanni and Giotsas activate symbolically iconographic references to population movements, while Vatanidis depicts a group of people on the move... Tamam explores aspects of the complex process of immigration and Akyla gives to the subject a political connotation. The sculptures of Papagiannis portray symbolic faces of the "other", while the installation of Romantzis refers to their everyday life and Patsoglou reflects on their dynamism. Harissis poetically portrays moments of survival, and Katzourakis speaks of the long road to the West - to a better tomorrow. Vittis catches moments from the lives of the migrants, Kokkinou sketches their struggle, and Patsios touches on their phobias. Gunela inventively speaks of real-life situations, and Skourtis conveys the feeling of joy after the achievement of the dream. Liti conceives an oversized ring as the connecting link between people.

The visual representation of the exhibited works, narrative and multifaceted, approaches aspects of the life and inner world of the immigrants and the members of their family. Mental states, feelings and sentiments, doubts, anxieties, but also hopes and dreams for a better tomorrow are traced through the works.

Louiza Karapidaki,
Art Historian

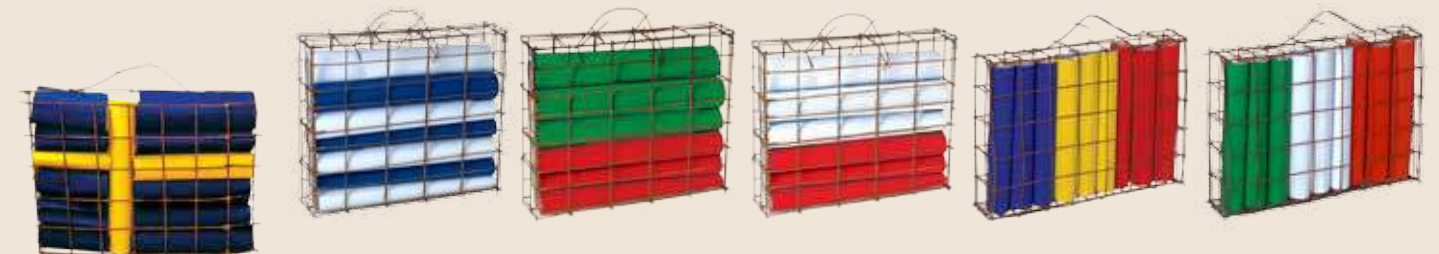

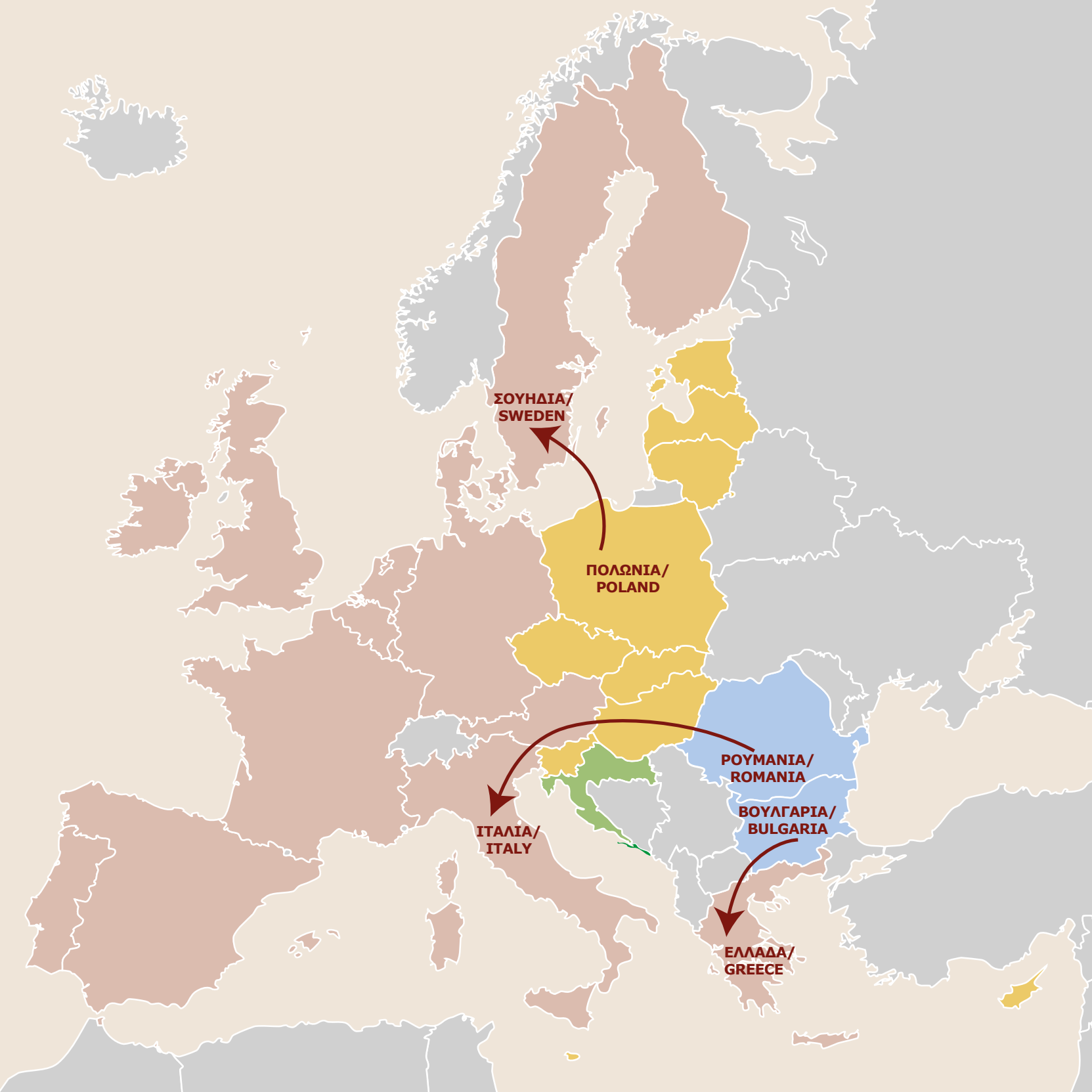
Έλενα Ακύλα / Elena Akyla
Berliner Mauer 1961-1989
Ακρυλικά σε καμβά / Acrylics on canvas
45x35 cm, 2017

Στάθης Βατανίδης /
Stathis Vatanidis
Παλέτα / Palette,
200x140 cm, 2017

Γιώργος Γιώτσας / Giorgos Giotsas
Μετεγκατάσταση / Relocation,
Σιδηρόβεργες & χαρτί / Iron rods & paper
63x73x19 cm, 2017

ΤΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Οι εταίροι του έργου FAIDRA διεξήγαγαν έρευνα στα 3 ζεύγη χωρών που συμμετέχουν στο έργο, δηλαδή τα ζεύγη Ελλάδα-Βουλγαρία, Ιταλία-Ρουμανία, Σουηδία-Πολωνία, προκειμένου να προσδιορίσουν το ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο της μετανάστευσης σε κάθε ζεύγος, εστιάζοντας στην περίοδο από το 1990 έως σήμερα. Κάθε ζεύγος αποτελείται από μια χώρα υποδοχής (Ελλάδα, Ιταλία, Σουηδία) και μία χώρα μετανάστευσης (Βουλγαρία, Ρουμανία, Πολωνία). Αν και οι χώρες υποδοχής κατά το παρελθόν γνώρισαν και οι ίδιες ισχυρά κύματα μετανάστευσης προς το εξωτερικό, κατά τη δεκαετία του 1990 και τις αρχές του 21ου αιώνα μεταβλήθηκαν σε χώρες υποδοχής, δεχόμενες ένα σημαντικό κύμα μεταναστών από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων και η μετάβαση από το 1989 σε δημοκρατική διακυβέρνηση οδήγησε σε μια εκτεταμένη περίοδο οικονομικής κρίσης και υψηλής ανεργίας και προκάλεσε ένα μεταναστευτικό ρεύμα, το οποίο συνεχίστηκε ακόμη και μετά την είσοδο των χωρών αυτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που επέτρεψε πλέον ελεύθερα τη μετακίνηση πολιτών τους εντός της ΕΕ. Η έρευνα βασίστηκε κυρίως σε στατιστικά στοιχεία και τη διαθέσιμη βιβλιογραφία στις 6 χώρες και επικεντρώνεται σε πτυχές της μετανάστευσης όπως τα αίτια, η χρονική περίοδος, το φύλο, η ηλικιακή ομάδα, η οικογενειακή κατάσταση και το εκπαιδευτικό επίπεδο των μεταναστών, καθώς και η κατανομή των μεταναστών σε διάφορες χώρες υποδοχής.

ΑΠΟ ΤΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος στη Βουλγαρία, η Ελλάδα ήταν προφανής προορισμός μετανάστευσης, ως όμορη χώρα με ευκαιρίες απασχόλησης και αμοιβές εργασίες πολλαπλάσιες αυτών της Βουλγαρίας. Όταν ξεκίνησε η μεταναστευτική ροή, πολλές θέσεις εργασίας που απευθύνονταν σε άνδρες με χαμηλή ειδίκευση είχαν ήδη καταληφθεί από Αλβανούς μετανάστες μερικά χρόνια νωρίτερα. Ωστόσο, περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης υπήρχαν για γυναίκες σε τομείς όπως η φροντίδα ηλικιωμένων και παιδιών, ο τουρισμός, η καθαριότητα κ.λπ. Οι γυναίκες (κόρες, σύζυγοι και μητέρες) που μετανάστευσαν στην Ελλάδα ήταν υπεύθυνες για την οικονομική στήριξη της οικογένειάς τους. Τα παιδιά παρέμεναν στην φροντίδα του πατέρα ή άλλων συγγενών, ενώ η επανένωση της οικογένειας στην Ελλάδα παρέμενε αβέβαιη.

BACKGROUND TO IMMIGRATION

The partners of the FAIDRA project conducted research in the 3 pairs of participating countries, i.e. Greece-Bulgaria, Italy-Romania, Sweden-Poland, in order to identify the “background” to migration within each pair, focusing on the period from 1990 to the present day. Within each pair we note one “inward migration” country (Greece, Italy, Sweden) and one “outward migration” country (Bulgaria, Romania, Poland). Although the “inward migration” countries have in the past experienced themselves strong waves of outward migration, they have all become host countries for migrants during the 1990s and the beginning of the 21st century, experiencing a significant wave of immigrants from Eastern European countries. The fall of the communist regimes and the transition to democracy from 1989 onwards, which resulted to a period of economic crisis and high unemployment, triggered the migration wave, which continued to develop even after the accession of these countries to the European Union that enabled their citizens to move freely across the EU. The desk research has been based mostly on existing statistics and bibliography from the 6 countries, and focuses on such aspects of immigration as the reasons, the time-period, the gender, age group, family status and education level of the migrants, as well as the distribution of migrants in different host countries.

FROM BULGARIA TO GREECE

After the fall of the communist regime in Bulgaria, Greece was an obvious immigration destination, as a neighbouring country with employment opportunities and remuneration levels much higher than in Bulgaria. When the Bulgarian immigration flows began, many jobs for low-skilled men were already taken by Albanian immigrants, who had arrived a few years earlier. However, there were more employment opportunities for women in such fields as care for the elderly and children, tourism, cleaning etc. Women (daughters, wives and mothers) who immigrated to Greece were responsible for the financial support of their families. The children remained in the care of the father or other relatives, while family reunification in Greece remained uncertain.

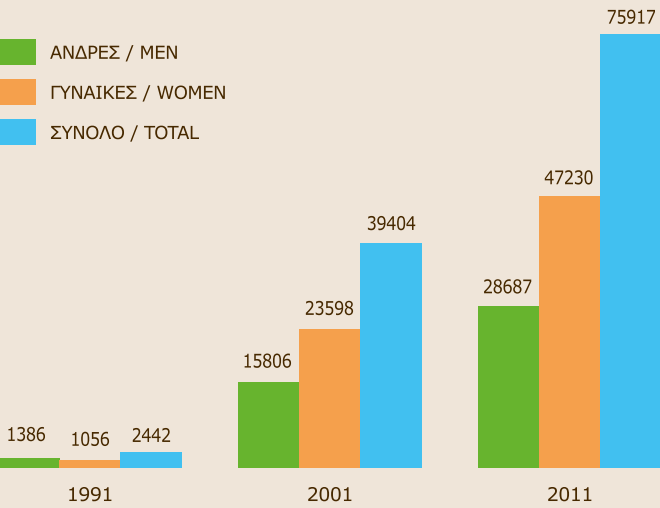

Η Βουλγαρική κοινότητα στην Ελλάδα είναι η δεύτερη μεγαλύτερη κοινότητα μεταναστών μετά από αυτή των Αλβανών και η παρουσία της στην Ελλάδα είχε ήδη εδραιωθεί στις αρχές της δεκαετίας του '90. Η μετανάστευση Βούλγαρων στην Ελλάδα συνέβη σε 3 βασικά κύματα:

- Το πρώτο κύμα Βούλγαρων μεταναστών πραγματοποιήθηκε την περίοδο 1992-1993. Οι μετανάστες εισήλθαν νόμιμα στην χώρα σαν τουρίστες, παρέμειναν όμως μετά τη λήξη της τουριστικής τους βίζας ως παράνομοι μετανάστες.
- Το δεύτερο κύμα Βούλγαρων μεταναστών έλαβε χώρα το 2001, σαν συνέπεια νομοθετικής ρύθμισης που εισήγαγε η ελληνική κυβέρνηση, η οποία επέτρεπε σε άτομα που διέμεναν παράνομα στην Ελλάδα να αποκτήσουν νόμιμα άδεια εργασίας και διαμονής.
- Το τρίτο και μεγαλύτερο, μέχρι σήμερα, μαζικό κύμα βουλγαρικής μετανάστευσης στην Ελλάδα καταγράφηκε κατά την περίοδο αμέσως μετά την είσοδο της Βουλγαρίας στην ΕΕ.

Η Βουλγαρική κοινότητα αποτελείται κυρίως από γυναίκες, ενώ καταγράφεται μέση ηλικία μεγαλύτερη σε σχέση

**ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΑ ΦΥΛΟ/
BULGARIAN IMMIGRANTS IN GREECE BY GENDER**

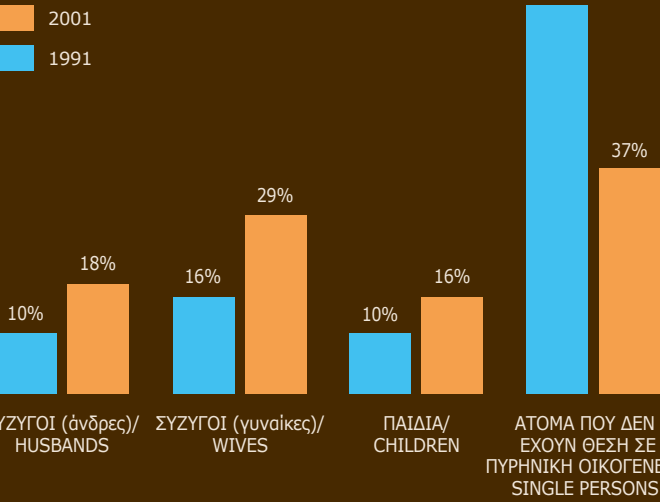
Πηγή: Απογραφή πληθυσμού ΕΛΣΤΑΤ 1991, 2001, 2011, Ελλάδα / Source: Population Census ELSTAT 1991, 2001, 2011, Greece

The Bulgarian community in Greece is the second largest immigrant community, following that of Albanians, and its presence in Greece had already been felt in the early 90s. There were 3 major waves of Bulgarian immigration into Greece:

- The first wave of Bulgarian immigrants took place around 1992-1993. The immigrants were entering the country legally, as tourists but remained after their tourist visa expired as illegal immigrants.
- The second wave of Bulgarian immigrants took place in 2001, following legislation by the Greek government, which allowed individuals illegally residing in Greece to obtain a work and stay permit legally.
- The third and final, to date, massive wave of Bulgarian immigration was recorded during the period that followed Bulgaria's accession to the EU.

The majority of the Bulgarian community consists of women, while the average age is higher than that of most immigrants residing in Greece: the age group 35-60 was

**ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ/
ROLE IN THE FAMILY OF BULGARIAN IMMIGRANTS
IN GREECE**

Πηγή: Απογραφή πληθυσμού ΕΛΣΤΑΤ 1991, 2001 / Source: Population Census ELSTAT 1991, 2001

με τους λοιπούς μετανάστες στην Ελλάδα: η ηλικιακή ομάδα 35-60 ετών στη Βουλγαρική κοινότητα καταγράφει ποσοστό 52% το 2011, ενώ η ίδια ηλικιακή ομάδα για τους λοιπούς μετανάστες καταγράφει ποσοστό 42%. Η πλειοψηφία των Βούλγαρων μεταναστών είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, διαμένουν κυρίως σε αστικά κέντρα και απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα και ειδικότερα σε υπηρεσίες προσωπικής φροντίδας. Στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, σημαντικός αριθμός Βούλγαρων μεταναστών απασχολείται στη γεωργία-κτηνοτροφία και τον τουρισμό.

Οι Βούλγαροι μετανάστες που έφθασαν τη δεκαετία του 1990 με το πρώτο κύμα μετανάστευσης, ήταν σε σημαντικό βαθμό μορφωμένοι και εξειδικευμένοι. Απασχολούνταν στη Βουλγαρία σε διοικητικές και επιστημονικές θέσεις στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, η μη γνώση της γλώσσας και η δομή της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα τους οδήγησαν σε επαγγέλματα χαμηλής ειδικευσης ή ανειδίκευτης απασχόλησης, η αμοιβή των οποίων συχνά περιλάμβανε τη στέγαση στο σπίτι του εργοδότη. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, το πρώτο κύμα Βούλγαρων μεταναστών ήρθε αντιμέτωπο με σκληρές συνθήκες προσαρμογής στη χώρα υποδοχής.

Με την πάροδο του χρόνου, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και η απόκτηση νόμιμης άδειας διαμονής επέτρεψε σε πολλούς Βούλγαρους μετανάστες να αναγνωρίσουν επίσημα τα πτυχία και τα προσόντα τους, καθώς και να αναπτύξουν δίκτυα στις τοπικές αγορές εργασίας, διευκολύνοντας την επαγγελματική και κοινωνική τους ενσωμάτωση.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΑ ΣΤΗ ΣΟΥΗΔΙΑ

Η Πολωνία είναι μια χώρα με παράδοση στη μετανάστευση – εκτιμάται ότι ένα στα 10 πολωνικά νοικοκυριά περιλαμβάνει ένα μέλος με εμπειρία μετανάστευσης. Πριν το 1989, η μετανάστευση των Πολωνών είχε κυρίως πολιτικά κίνητρα, την φυγή από την καταπίεση. Μετά την μεταπολίτευση, τα κίνητρα ήταν αμιγώς οικονομικά. Οι Πολωνοί μεταναστεύουν στη Σουηδία κυρίως λόγω της μικρής απόστασης, των καλών μεταφορικών συνδέσεων με την πατρίδα τους και των σημαντικά υψηλότερων απολαβών εργασίας. Ο βασικός στόχος των μεταναστών είναι να βρουν απασχόληση ή, σε περίπτωση που ένα μέλος της οικογένειας έχει ήδη μεταναστεύσει, να επανενωθούν με την οικογένειά τους. Οι παραδοσιακές κοινωνικές προσδοκίες σχετικά με τους

in 2011 42% for all immigrants residing in Greece while the same age group for Bulgarian immigrants was 52%. The majority of Bulgarian immigrants are graduates of secondary education, are residing in urban centres and are employed in personal care services in the private sector. In the rural regions of Greece, a significant number of individuals of Bulgarian origin are employed in agriculture and tourism.

The Bulgarian immigrants who arrived in the 1990s with the first immigration wave, were educated and skilled. They worked in Bulgaria as employees in the public and private sector. However, the language barrier and the structure of the labour market in Greece led them to low-skilled or unskilled occupations, the remuneration of which often included accommodation in the employer's home or other establishment. Taking the above into consideration, the first wave of Bulgarian immigrants experienced a hard and painful adaptation in the host country.

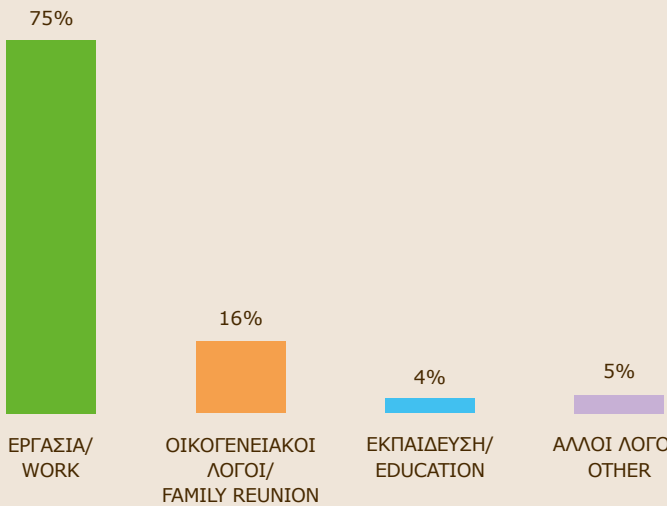
With time, mastering the Greek language and acquiring a legal status, allowed many Bulgarian immigrants to get official recognition of their degrees and qualifications, as well as develop networks in local labour markets, making it possible to integrate better professionally and socially.

FROM POLAND TO SWEDEN

Poland is a country with tradition in immigration - it is estimated that one in 10 Polish households includes a member with immigration experience. Pre-1989 immigration had mostly political motives, to escape from oppression. After the transition, Polish immigrants left their country entirely for economic reasons. The Poles immigrate to Sweden mainly because of the short distance, good transport connections with their country and substantially higher salaries. The objective of the immigrants is to find employment or, in the case of a family member having already immigrated, to be reunited with their family. Traditional social expectations regarding the roles of the parents determine immigration patterns: in many cases men immigrate to secure the essential needs of the family, while women remain home, providing the necessary emotional security to the children.

It is estimated that approximately 100.000 Poles have immigrated to Sweden, most of them being economic

**ΛΟΓΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΠΟΛΩΝΩΝ ΣΤΗ ΣΟΥΗΔΙΑ/
REASONS FOR IMMIGRATING FROM POLAND TO
SWEDEN**

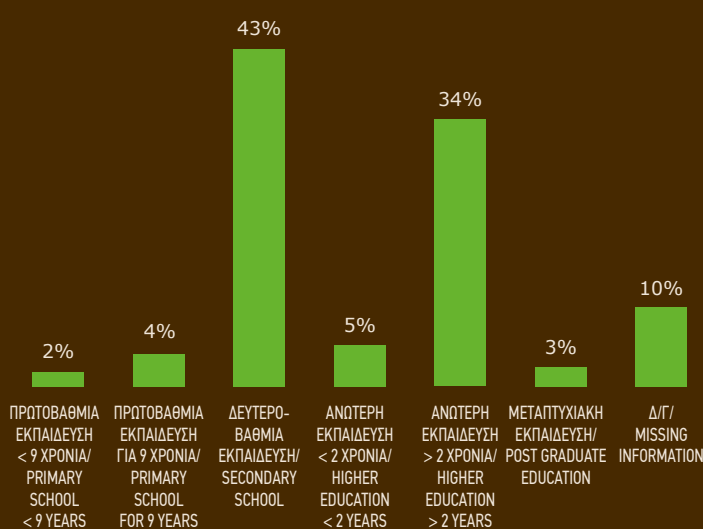
Πηγή: Εθνική απογραφή 2011, Πολωνία / Source: National Census 2011, Poland

ρόλους των γονιών καθορίζουν τα πρότυπα μετανάστευσης: συνήθως οι άνδρες μεταναστεύουν, ώστε να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα στην οικογένεια, ενώ οι γυναίκες παραμένουν στην Πολωνία, παρέχοντας την απαραίτητη συναισθηματική ασφάλεια στα παιδιά.

Εκτιμάται ότι περίπου 100.000 Πολωνοί έχουν μεταναστεύσει στη Σουηδία, οι περισσότεροι από αυτούς για οικονομικούς λόγους. Η μετανάστευση από την Πολωνία στη Σουηδία κορυφώθηκε μετά την ένταξη της Πολωνίας στην ΕΕ. Οι μετανάστες προς τη Σουηδία είναι στην πλειοψηφία τους νέοι, εξειδικευμένοι και συγκεντρώνονται κυρίως σε αστικές περιοχές. Η μεγάλη πλειοψηφία (84%) των Πολωνών μεταναστών στη Σουηδία έχουν τουλάχιστον ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο, η απασχόληση τους προσανατολίζεται κυρίως σε χειρωνακτική εργασία. Η οικογενειακή κατάσταση των μεταναστών ποικίλλει: το 45% είναι παντρεμένοι, ενώ υπάρχει επίσης ένας σημαντικός αριθμός ανύπαντρων (34%), υψηλότερος από ό, τι γενικά στον πολωνικό πληθυσμό.

Παρόλο που γενικά οι Πολωνοί μετανάστες προς χώρες

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΟΛΩΝΩΝ ΣΤΗ ΣΟΥΗΔΙΑ/
EDUCATIONAL LEVEL OF POLES IN SWEDEN**

Πηγή: SIEPS Database 2013, Πολωνία / Source: SIEPS Database 2013, Poland

migrants. Immigration from Poland to Sweden indeed peaked after Poland joined the EU. Post-accession migration is characterised by young age, good qualifications and an urban focus. The vast majority (84%) of Polish immigrants in Sweden have at least completed secondary education. However, blue-collar occupations are frequent among them. The family status of migrants varies; among them 45% are married, and there is also a substantial number of single migrants (34%), that is higher than in the general Polish population.

Although in general Polish immigrants are by majority women, those who choose to emigrate to Swenden are mostly men. The main reason for migrating is to improve one’s earnings through work (75%), the second being family issues, especially family unification (16%). Also, seasonal workers’ migration is frequent among Polish immigrants to Sweden. There is a more or less clear distinction among occupations by gender: women usually engage in cleaning work and men work on construction sites.

του εξωτερικού είναι περισσότερο γυναίκες, οι άνδρες είναι εκείνοι που κυρίως επέλεξαν να μεταναστεύσουν στη Σουηδία. Ο κύριος λόγος για τη μετανάστευση είναι η εργασία (75%), και ακολουθούν οι οικογενειακοί λόγοι (π.χ. ενοποίηση της οικογένειας) (16%). Επίσης, η εποχιακή μετανάστευση είναι συχνό φαινόμενο για τους Πολωνούς μετανάστες στη Σουηδία. Σε ότι αφορά την απασχόληση, παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των φύλων, καθώς συνήθως οι γυναίκες συνήθως ασχολούνται με υπηρεσίες καθαρισμού και οι άνδρες εργάζονται στις κατασκευές.

ΑΠΟ ΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Οι Ρουμάνοι που μετανάστευσαν μετά το 1990, επέλεξαν κυρίως χώρες όπου ομιλούνται γλώσσες που έχουν κοινή λατινική ρίζα με τα Ρουμανικά, όπως η Ισπανία και η Ιταλία. Σήμερα αποτελούν την πολυπληθέστερη εθνική μειονότητα στην Ιταλία. Πράγματι σχετικά αργοπορημένα, από το 2002 έως το 2008, έχοντας δοκιμάσει τη ζωή και την εργασία σε αρκετούς προορισμούς, οι Ρουμάνοι μετανάστες φαίνεται να κατέληξαν ειδικότερα στην Ιταλία και την Ισπανία.

Η μετανάστευση είχε σοβαρό αντίκτυπο στην ηλικιακή δομή στη Ρουμανία (εκείνοι που εγκατέλειψαν τη χώρα ήταν κυρίως νέοι ηλικίας 18 έως 39 ετών) και στη δομή φύλου (κυρίως μεταναστεύουν οι γυναίκες, επηρεάζοντας τις πληθυσμιακές ισορροπίες των δύο φύλων υπέρ των ανδρών) με αποτέλεσμα τη σοβαρή έλλειψη εργατικού δυναμικού σε συγκεκριμένους τομείς (κυρίως τον τομέα της υγείας, την αυτοκινητοβιομηχανία και τον τομέα της πληροφορικής).

Χαρακτηριστικό της μετανάστευσης Ρουμάνων προς άλλες Ευρωπαϊκές χώρες είναι ο χωρισμός της οικογένειας με τη μετανάστευση και των δύο γονέων, και την παραμονή των παιδιών στην πατρίδα κάτω από τη φροντίδα συγγενών ή ιδρυμάτων. Αυτό αποτελεί ένα έντονο κοινωνικό πρόβλημα στη Ρουμανία. Σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία, πάνω από 80.000 παιδιά σήμερα, που ανήκουν σε σχεδόν 60.000 οικογένειες, παραμένουν στη Ρουμανία, έχοντας χωριστεί από τους γονείς τους που έχουν μεταναστεύσει για να αναζητήσουν εργασία σε άλλες χώρες. Τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά παραμένουν στη φροντίδα των συγγενών τους: το 60% των παιδιών είναι υπό τη φροντίδα ενός από τους γονείς, ενώ πάνω από το 25% αυτών μένουν στη φροντίδα άλλων συγγενών, όπως οι παππούδες ή περίπου 4% σε ιδρύματα, καθώς και οι δύο γονείς αποφασίζουν να μεταναστεύσουν. Η μετανάστευση στερεί τα παιδιά από τη γονική μέριμνα, τη σωματική, ψυχολογική ή συναισθηματική προστασία, με αρνη-

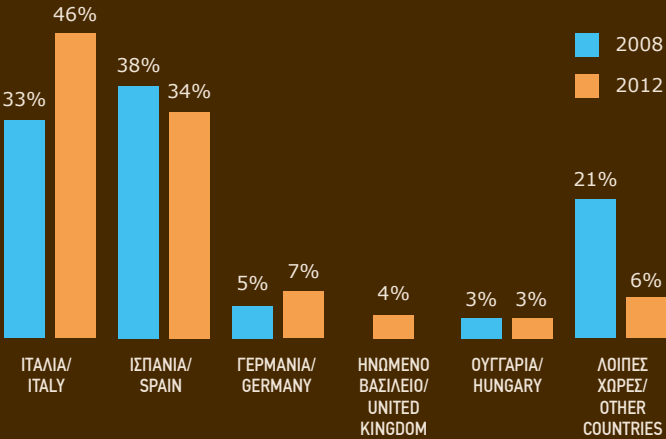
FROM ROMANIA TO ITALY

The Romanians, who emigrated after 1990, chose mainly countries where spoken languages have a common Latin root with Romanian, such as Spain and Italy. Today they are the largest ethnic minority in Italy. Indeed it was quite late, from 2002 to 2008, that Romanian immigrants, having tested the life and work conditions at multiple destinations, eventually decided and focused, in particular, on Italy and Spain.

Emigration had a serious impact on the age structure in Romania (those leaving the country were mainly young people aged 18 to 39) and on the gender structure (mostly women were emigrating, affecting the gender balance in favour of men) resulting to severe shortages of workforce in particular sectors (mainly the health sector, the automobile industry and the IT sector).

A notable feature of the immigration of Romanians to other European countries is the separation of the family, when both parents immigrate and the children stay back home in the care of relatives or institutions. This represents an acute social issue in Romania. According to official statistics, over 80.000 children today, belonging to almost 60.000

**ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΡΟΥΜΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΕ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ/DISTRIBUTION OF ROMANIAN
IMMIGRANTS BY HOST-COUNTRY**

Πηγή: Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικών (INS), Ρουμανία/ Source: National Institute of Statistics (INS), Romania

τικά αποτελέσματα ως προς την καλή διαβίωση τους. Αυτό αντανakλά ένα νέο οικογενειακό μοντέλο που αναπτύχθηκε στη Ρουμανία: τη «διακρατική» οικογένεια.

Η ρουμανική κοινότητα στην Ιταλία συγκεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στη Ρώμη και κατέχει το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης ανάμεσα σε όλες τις κοινότητες μεταναστών. Ωστόσο, περισσότερες από τις μισές θέσεις εργασίας που καταλαμβάνονται από Ρουμάνους δεν αντιστοιχούν στις σπουδές και τα προσόντα τους, και συνήθως είναι θέσεις χαμηλού επιπέδου δεξιοτήτων. Απασχολούνται κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, και ειδικότερα στις υπηρεσίες προσωπικής φροντίδας και στις κατασκευές.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα ευρήματα της έρευνας υπογραμμίζουν κοινά χαρακτηριστικά καθώς και διαφορές μεταξύ των παρατηρούμενων μοντέλων μετανάστευσης στις τρεις χώρες αποστολής μεταναστών. Τα κοινά χαρακτηριστικά οφείλονται κυρίως σε παρόμοιες συνθήκες και λόγους μετανάστευσης και στα 3 ζεύγη χωρών: δηλαδή στην ανάγκη εξασφάλισης απασχόλησης και σταθερότητας για το μέλλον των ίδιων και των οικογενειών τους. Ωστόσο, η επιλογή χώρας προορισμού φαίνεται να επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες ανάλογα με συγκεκριμένες καταστάσεις. Στην περίπτωση των Βούλγαρων που μεταναστεύουν στην Ελλάδα και των Πολωνών που μεταναστεύουν στη Σουηδία, οι κύριοι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή είναι η γεωγραφική εγγύτητα η οποία διασφαλίζει άμεση και προσιτή μεταφορική σύνδεση με την πατρίδα, καθώς και η ζήτηση εργατικού δυναμικού σε συγκεκριμένους τομείς τους οποίους δεν προτιμούν οι ντόπιοι. Στην περίπτωση των Ρουμάνων, ο κύριος παράγοντας που επηρεάζει την επιλογή τους να μεταναστεύσουν στην Ιταλία ή στην Ισπανία είναι οι κοινές λατινικές ρίζες της ρουμανικής, της ιταλικής και της ισπανικής γλώσσας, που τους επιτρέπουν να ξεπεράσουν ευκολότερα το γλωσσικό φράγμα.

Όσον αφορά τα μέλη της οικογένειας που μεταναστεύουν, η απόφαση για τη μετανάστευση είναι στις περισσότερες περιπτώσεις μια συνειδητή οικογενειακή απόφαση. Επίσης, η απόφαση για το ποιος μεταναστεύει εξαρτάται από τη συγκεκριμένη ζήτηση για εργατικό δυναμικό στη χώρα υποδοχής καθώς και από τα κυρίαρχα κοινωνικά μοντέλα. Για παράδειγμα, αν και ο πατέρας αναμένεται να είναι ο «κουβαλητής» και η μητέρα να υιοθετεί το ρόλο της φροντίδας για τα λοιπά μέλη, υπάρχουν περιπτώσεις μετανάστευσης μόνον της μητέρας, διότι η χώρα υποδοχής προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες

families are left behind in Romania by their parents who have migrated to seek work in other countries. Most of these children remain in the care of their relatives: 60% of the children are under the care of one parent, while more than 25% of them are left in the care of other relatives, such as grandparents, or in institutions, as both parents decide to migrate. Migration leaves children deprived of parental care, of physical, psychological or emotional protection, with negative results on their welfare. This is a reflection of a new family model that emerged in Romania: the “transnational” family.

The Romanian community in Italy is concentrated in Rome, and has the highest employment rate among all other immigrant communities. However, more than half of the job positions obtained by the Romanians do not match their studies and qualifications, being in fact jobs at the lowest range of qualifications. They are mainly employed in the services’ sector and in the industry, with a peak respectively in personal care services and construction.

CONCLUSIONS

The research findings highlight common characteristics as well as differences between the immigration patterns in the three outward-migration countries. The common characteristics derive mainly from similar contexts and reasons for migrating in all 3 pairs of countries, i.e. the need to secure employment and a safer future for the individuals and their families. The choice of destination country, however, seems to be influenced by different factors according to specific circumstances. In the case of Bulgarians migrating to Greece and Poles migrating to Sweden, the main factors influencing the choice are the proximity of the host country, ensuring affordable transport connection, as well as the demand for workforce in sectors that do not attract the indigenous workers. In the case of Romanians, the main factor influencing their choice to migrate to Italy or Spain is the common Latin roots of the Romanian, Italian and Spanish languages, thus enabling them to overcome the language barrier much faster.

Within a family, the decision to migrate appears to be in most cases a conscious collective decision. Moreover, the decision on who emigrates depends on the labour market of the host country and the available openings for men or women, as well as predominant social models and roles.

εργασίας στις γυναίκες. Ωστόσο, μεταξύ των τριών ζευγών χωρών παρατηρούνται χαρακτηριστικές διαφοροποιήσεις:

- Η τυπική περίπτωση που προκύπτει όσον αφορά τη βουλγαρική μετανάστευση στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από την «απόσπαση» ενός από τους γονείς από την οικογένεια. Κατά κανόνα οι Βουλγάρες γυναίκες (μητέρες) μετανάστευσαν στην Ελλάδα, λόγω της ζήτησης εργατικού δυναμικού σε τομείς απασχόλησης που θεωρούνται γυναικείοι. Οι μετανάστριες ανέλαβαν το ρόλο του «κουβαλητή», παρέχοντας τα απαραίτητα για την ευημερία της οικογένειάς τους στην πατρίδα.
- Στην περίπτωση των Πολωνών μεταναστών στη Σουηδία, φαίνεται ότι επικρατούν οι παραδοσιακές κοινωνικές προσδοκίες, οι οποίες ωθούν περισσότερους άνδρες (πατέρες) να μεταναστεύσουν, προκειμένου να εξασφαλίσουν την οικονομική άνεση στις οικογένειές τους που μένουν στην πατρίδα υπό τη φροντίδα της μητέρας.
- Στην περίπτωση των Ρουμάνων μεταναστών, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις μεταναστεύει ένας γονιός αφήνοντας τα παιδιά στη φροντίδα του άλλου γονιού, υπάρχουν επίσης πολλές οικογένειες (το ένα τέταρτο όλων των οικογενειών μεταναστών) όπου και οι δύο γονείς μεταναστεύουν, αφήνοντας τα παιδιά στη φροντίδα άλλων μελών της οικογένειας. Αν προσθέσουμε σε αυτό και το ποσοστό των παιδιών που αφήνονται στην φροντίδα ιδρυμάτων, συμπεραίνουμε ότι περίπου 30% των οικογενειών μεταναστών στερούν τα παιδιά τους από τη γονική φροντίδα και προστασία.

Τέλος, όσον αφορά το επίπεδο ενσωμάτωσης των μεταναστών στις χώρες υποδοχής, παρατηρούνται σημαντικές διαφορές. Οι Βούλγαροι στην Ελλάδα σήμερα φαίνεται να είναι αρκετά ενσωματωμένοι όσον αφορά τις κοινωνικές σχέσεις και τις συνθήκες εργασίας. Από την άλλη πλευρά, η ρουμανική κοινότητα στην Ιταλία φαίνεται να είναι πιο επιφυλακτική και οι συνθήκες εργασίας για τους Ρουμάνους εργαζόμενους (π.χ. στην κατασκευή) είναι προβληματικές, με μεγάλο αριθμό Ρουμάνων να είναι θύματα εργατικών ατυχημάτων. Τέλος, η πολωνική κοινότητα στη Σουηδία φαίνεται να παρoυσιάζει το χαμηλότερο επίπεδο ένταξης μεταξύ των τριών ζευγών χωρών που εξετάστηκαν. Οι Πολωνοί σε μεγάλο ποσοστό δεν μιλούν σουηδικά και απασχολούνται κυρίως σε ορισμένους τομείς, όπως σε υπηρεσίες καθαρισμού, γεωργία και κατασκευές, ενώ η ποιότητα ζωής τους είναι χαμηλή, εξ αιτίας της απροθυμίας τους να φέρουν την οικογένεια και να εγκατασταθούν όλοι μαζί στη χώρα υποδοχής.

For example, although traditionally the father is expected to be the breadwinner of the family and the mother is expected to care for the family members’ wellbeing, there are cases where the mother emigrates because the labour market of the host country offers more opportunities for women. Thus, in the 3 country-pairs researched, different patterns emerge:

- The pattern that emerges in the case of Bulgarian emigration to Greece is characterised by the migration of one of the parents. It was mainly Bulgarian women (mothers) that migrated to Greece because of the demand for workforce in female-oriented employment sectors. Women migrants took on the role of the family breadwinner, providing for their family back home.
- In the case of Polish migrants to Sweden, the traditional social expectations seem to prevail, with more men (fathers) migrating in order to provide for their families who stay at home under the care of the mother.
- In the case of Romanian migrants, while mostly it is one parent that migrates, leaving the children in the care of the other parent, there are also many families (a quarter of all migrant families) in which both parents depart, leaving the children in the care of other family members. If we add to this the percentage the children left in the care of institutions, we observe that about 30% of migrant families deprive their children of parental care and protection.

Finally, regarding the level of integration of immigrants in the host countries, there are substantial differences. Bulgarians in Greece seem to be fairly integrated in terms of social relations and work conditions. On the other hand, the Romanian immigrants in Italy seem to complain more, reporting poor work conditions (e.g. in construction), with a high number of Romanians being victims of occupational accidents. Finally, the Polish community in Sweden appears to present the lowest level of integration among the 3 countries examined. Poles often do not speak Swedish, are employed mostly in certain sectors, i.e. cleaning, farming and construction, and their quality of life suffers from their reluctance to bring along their families to settle in the host country.

“Είμαι ο Σεργκέου, από τη Ρουμανία... Τα μεγαλύτερα αδέρφια μου έφυγαν πρώτα και μετά ακολούθησε η μητέρα μου, όταν εγώ ξεκίνησα σπουδές στο πανεπιστήμιο. Τα αδέρφια μου είναι τώρα στην Ισπανία και η μητέρα μου στην Ιταλία. Δοκίμασα κι εγώ να φύγω, πήγα ένα χρόνο στην Ισπανία, αλλά δεν μου άρεσε. Οι Ρουμάνοι που βρήκα εκεί δεν μου ταίριαζαν – άλλοι άνθρωποι. Ένα χρόνο και δεν απήγγειλα ούτε ένα ποίημα... κανείς δεν νοιαζόταν. Και αποφάσισα να γυρίσω πίσω. Τώρα μιλάμε στο τηλέφωνο, με τη μητέρα, έχουμε μια πολύ ζεστή σχέση... το ίδιο και με τα αδέρφια μου. Αλλά... μερικές φορές, όταν γυρίζω σπίτι και δεν είναι κανείς εκεί να μοιραστώ τα προβλήματα και τις χαρές, να πω τι έκανα αυτή τη μέρα ...είναι δύσκολο. Τους αγαπάω όμως, είναι η οικογένεια μου.”

“Είμαστε τρεις στην οικογένεια και σκορπίσαμε στα τρία σημεία της γης... Εγώ, η Ντίντα, έμεινα εδώ, στο Σμόλυαν, στη Βουλγαρία. Ο άντρας μου στην Ελλάδα, ο γιός μου στην Αγγλία. Όλα έγιναν μόλις άρχισε η οικονομική κρίση και ο άνδρας μου σε μια νύχτα έχασε την επιχείρησή του – έργο ζωής. Το παιδί σπούδαζε στο πανεπιστήμιο και μόλις τέλειωσε έφυγε για την Αγγλία να βρει δουλειά για να μας βοηθήσει. Ο άντρας μου έφυγε στην Ελλάδα, δεν άντεχε να μείνει ούτε μια μέρα περισσότερο, που λέει ο λόγος, στη χώρα που τον πρόδωσε. Εγώ έμεινα πίσω να φροντίζω τους ηλικιωμένους γονείς μου. Κρεμάσαμε τα όνειρά μας στην ντουλάπα... Υγεία να έχουμε, και ίσως μπορέσουμε κάποια μέρα να τα ξεκρεμάσουμε.”

“My name is Sirgiu, from Romania . My older brothers left first and then my mother followed, when I started studying at the university. My brothers are now in Spain and my mother in Italy. I tried also to leave, I went to Spain for a year, but I didn't like it. The Romanians I found there did not fit with me – they were different. I stayed for a year and I did not recite a single poem... no one cared. And I decided to go back. Now I talk on the phone to my mother, we have a very warm relationship. The same with my brothers. But sometimes, when I go home and there is no one to share the problems and the joys, to tell them what I did this day ... it's difficult. I love them, nevertheless, they are my family.”

“We are three in the family and scattered across the earth. Myself, Dida, I stayed here in Smolyan, Bulgaria. My husband is in Greece, my son in England. All this started with the financial crisis, when my husband lost his business overnight – a life's work. My son was studying at the university and when he graduated, he went to England to find a job to help us. My husband immigrated to Greece, he could not stay a day longer, so to speak, in the country that betrayed him. I stayed behind to look after my elderly parents. We hung our dreams in the wardrobe ... with good health, perhaps, we will be able one day to take them out.”

“Είμαι ο Στελιάν, Ρουμάνος. Μια Κυριακή που έφελνα στην εκκλησία του Βουνατόρ, ήρθε ένας λαθρέμπορος, γνωστός μου, και μου πρότεινε να φύγουμε για Ελλάδα. Ήμουν 20 χρονών, δέχτηκα. Μάζεψα όσα λεφτά μου ζήτησε και φύγαμε. Στο δρόμο μου ζήτησε κι άλλα. Μετά από πολλές περιπέτειες και πισωγυρίσματα στα σύνορα με Γιουγκοσλαβία, φτάσαμε στο Στρυμόνα, από ΦΥΡΟΜ. Μπήκαμε με φουσκωτά, νύχτα με ομίχλη, το νερό παγωμένο. Φοβήθηκα. Περπατήσαμε ως τη Θεσσαλονίκη. Ήταν 2001. Δούλεψα σκληρά σε αποθήκη με πυροσβεστήρες, ξόφλησα τον λαθρέμπορο και πήρα πίσω το διαβατήριό μου. Τώρα δουλεύω μόνος μου στην Αθήνα. Παντρεύτηκα μια Ρουμάνα, κι έχουμε ένα μωρό. Περνάμε καλά, διασκεδάζουμε, αγαπάμε τους Έλληνες. Αγόρασα ένα αρχοντικό στη Μολδοβλαχία, το φτιάχνω αγρο-τουριστικό ξενώνα. Μόλις το τελειώσω, θα πάμε εκεί.”

© Μάρω Κουρή

Θεόδωρος Παπαγιάννης / Theodoros Papagiannis
Μάσκες / Masks
Terracotta

“My name is Stelian, I am Romanian. A Sunday, when I was singing in the Church of Vunator, a smuggler, known to me, came and proposed we leave for Greece. I was 20 years old, I accepted. I gathered the money he asked for, and left. On the way, he asked for more. After many adventures and setbacks at the border with Yugoslavia, we arrived at Strymona River, through FYROM. We embarked on inflatable boats; it was a foggy night, the water very cold. I was terrified. We walked to Thessaloniki. It was 2001. I worked hard in a warehouse storing fire extinguishers, I paid my debt to the smuggler and I took back my passport. Now I work on my own in Athens. I married a Romanian girl and we have a baby. We have a good time here, we like the Greeks. I bought a manor house in Moldovlahia, I am converting it to an agro-tourism guest house. Once it's finished, we'll move there.”

© Maro Kouri

“Είμαι ο Μπάρτεκ, από ένα ορεινό χωριό στη νότια Πολωνία. Δουλεύω σαν οικοδόμος στη Σουηδία, σε μια αγροτική περιοχή, μαζί με 5 άλλους Πολωνούς. Μοιραζόμαστε το ίδιο σπίτι για να περιορίσουμε τα έξοδα μας και να στέλνουμε πιο πολλά χρήματα στις οικογένειες μας. Στη Σουηδία ήρθε πρώτα ο αδερφός μου, και μετά ακολούθησα εγώ, όταν βεβαιώθηκα ότι υπάρχει δουλειά. Έμαθα τη δουλειά της οικοδομής εδώ. Η οικογένεια μου έμεινε στο χωριό, γυναίκα και δύο παιδιά. Τους βλέπω 3-4 φορές το χρόνο, και έρχονται κι αυτοί στη Σουηδία για ένα μήνα, να δουν πως περνάω. Η μία μου κόρη είναι 4 ετών και μου λέει στο τηλέφωνο «μπαμπά μου λείπεις»... μου ραγίζει την καρδιά. Όταν πηγαίνω στο χωριό να τους δω, γαντζώνεται στο πόδι μου και φωνάζει «μη φύγεις...»”

“Είμαι η Βίκυ. Επάγγελμα δασκάλα. Όταν κατέρρευσε το καθεστώς στη Βουλγαρία και ο άνδρας μου αναγκάστηκε να κλείσει το μαγαζί του, πιεστήκαμε πολύ οικονομικά. Είχαμε και δύο παιδιά. Έφυγα μετανάστης στην Κύπρο το 1993, ήταν πιο εύκολο σε μια γυναίκα να βρει δουλειά. Ο άνδρας μου και τα παιδιά θα ακολουθούσαν σε μερικούς μήνες. Έμεινα 6 χρόνια δουλεύοντας σε ταβέρνες και μπαρ. Ο άνδρας μου τελικά έμεινε στη Βουλγαρία, χωρίσαμε. Τα παιδιά τα πήρα μαζί μου και σπούδασαν στο πανεπιστήμιο. Μετανάστευσα ξανά στην Ελλάδα όπου ρίζωσα. Βρήκα δουλειά σε νοσοκομείο, έκανα φίλες, πήρα σύνταξη. Πατρίδα είναι πιά εδώ. Τα παιδιά μου εγκαταστάθηκαν στην Αγγλία, έκαναν οικογένειες.”

“My name is Bartek, from a mountainous village in southern Poland. I work as a builder in Sweden, in a rural area, along with 5 other Poles. We share the same house to minimise our costs and to send more money to our families. My brother came first to Sweden, and then I followed, when I was sure there was a job. Here I learned the building trade. My family stayed in the village, wife and two children. I see them 3-4 times a year and they also come to Sweden for a month to see how I'm getting on. I have a 4-year old daughter and she tells me on the phone “dad I miss you”... it breaks my heart. When I go to the village to see them, she grabs my leg and shouts “don't go”.”

“My name is Vicky. I am a teacher. When the regime collapsed in Bulgaria and my husband had to close down his shop, we were hard pressed financially. And we had two children. I went as an immigrant to Cyprus in 1993; it was easier there for a woman to find a job. My husband and children would follow in a few months. I stayed in Cyprus for 6 years working in taverns and bars. My husband eventually remained in Bulgaria, we divorced. I took the children with me and they went to university. I migrated back to Greece where I took roots. I found work in a hospital, made friends, got a pension. Here is homeland for me now. My children settled in England, married, have families.”

“Είμαι η Ελλόρα. Όταν ήμουν 10 ετών, οι γονείς μου έφυγαν για την Ελλάδα μετά από μια οικονομική καταστροφή το 2001- έχασαν τη βιοτεχνία τους, τα πάντα. Έλπιζαν σε μια καλύτερη ζωή για μας, τα παιδιά. Τα αδέρφια μου κι εγώ μείναμε πίσω, με τη γιαγιά και τον παππού. Οι γονείς άλλαξαν πολλές δουλειές. Αρχικά δούλεψαν σε ξενοδοχείο, στη Σκόπελο. Λάντζα, καθαριότητα... Η δουλειά ήταν σκληρή, δεν τους έδιναν ούτε φαγητό – τρώγανε λεμόνια να ξεγελάσουν την πείνα τους. Μιλούσα στο τηλέφωνο με τη μαμά μου και κλαίγαμε και οι δύο. Δύο χρόνια μετά, βρήκαν καλύτερες δουλειές στην Αθήνα, ήρθα κι εγώ στην Ελλάδα. Έμαθα τη γλώσσα σ' ένα καλοκαίρι, πριν αρχίσω σχολείο, παρακολουθώντας παιδικά προγράμματα στην τηλεόραση. Για μένα η Ελλάδα είναι το μέλλον μου. Και η Ευρώπη. Αφότου πέθαναν οι παππούδες, δεν με συνδέει τίποτε με τη Βουλγαρία.”

“My name is Ellora. When I was 10, my parents left for Greece, following an economic disaster in 2001 - they lost their crafts workshop, everything they had. They were struggling for a better life for us, the children. My siblings and I stayed behind, with our grandmother and grandfather. My parents changed many jobs. Initially they worked in a hotel, in Skopelos. Dish washing, cleaning ... The work was hard, they were not even given food - they ate lemons to forget being hungry. I was talking on the phone with my mum and we both were crying. Two years later, they got better jobs in Athens, and I joined them. I learned the language during the summer, before I started school, watching children's programmes on TV. For me, Greece is my future; and Europe. After my grandparents died, I have no ties with Bulgaria.”

Θεόδωρος Παπαγιάννης / Theodoros Papagiannis
Μάσκες / Masks
Terracotta

“Είμαι η Τζιορτζίνα, 25 χρόνια καθηγήτρια φυσικής σε σχολείο στη Σόφια, χήρα. Το 1996 αποφάσισα να έρθω στην Ελλάδα για λίγο, να δουλέψω και να μαζέψω μερικά χρήματα να σπουδάσω τις δύο κόρες μου, ο μισθός μου δεν έφτανε. Η πρώτη μου δουλειά ήταν να φροντίζω μια ηλικιωμένη 90 ετών. Η δεύτερη, να φροντίζω παιδάκια. Οι συνθήκες δεν ήταν καλές, οι ώρες εργασίας πολλές, η συμπεριφορά άσχημη. Μερικά χρόνια αργότερα συνάντησα τον σημερινό μου σύντροφο, και σταμάτησα να δουλεύω. Είμαι ευτυχισμένη στην Ελλάδα, είναι υπέροχη χώρα και οι αρχαιότητες με συγκινούν τόσο πολύ... Οι κόρες μου ζουν και δουλεύουν στη Βουλγαρία, μου λείπουν, αλλά έρχονται και με βλέπουν κάθε χρόνο.”

“Είμαι ο Άλιν, από το Ιάσιο. Όλη μου η οικογένεια ζει στην Ιταλία. Έφυγαν όταν ήμουν 13 ετών. Έμεινα πίσω με τη γιαγιά μου, να τελειώσω το σχολείο. Δεν ήταν εύκολο. Σε μια ηλικία που θες να συζητάς με τους γονείς σου, δεν υπήρχε κανείς κοντά μου. Στις χαρές, τα δάκρυα, τις στενοχώριες...είχα τη γιαγιά, αλλά δεν ήταν το ίδιο σαν τους γονείς. Ήταν μεγάλη χαρά να περιμένω τα γράμματα τους. Σε δύο χρόνια πήγα να τους ανταμώσω. Ο πρώτος καιρός ήταν δύσκολος, δεν μπορούσα να επικοινωνήσω. Μου πήρε ένα χρόνο να προσαρμοστώ. Ξαναγύρισα στη Ρουμανία στα 21 μου, γιατί δεν έβρισκα δουλειά στην Ιταλία. Να μπορούσα να κάνω κλικ και να ξαναενώσω την οικογένεια. Εδώ στην πατρίδα. Εδώ είναι το σπίτι μου.”

“My name is Giorgina, a physics professor for 25 years at a school in Sofia, a widow. In 1996 I decided to come to Greece for a while, to work and earn some money to pay for the studies of my two daughters, as my salary was not enough. My first job was to look after a 90-year old lady; the second, to look after kids. The conditions were not good, I had to work long hours, and put up with bad behaviour. A few years later I met my present partner, and I stopped working. I am happy in Greece, it is a wonderful country, the antiquities excite me so much... My daughters live and work in Bulgaria, I miss them, but they come and see me every year.”

“My name is Alin, I am from Iasi. All my family live in Italy. They left when I was 13 years old. I stayed with my grandmother, to finish school. It wasn't easy. At an age when you want to talk with your parents, there was no one near me. In joy, tears, sadness ... I had my grandmother, but it was not the same as the parents. It was a great joy to wait for their letters. After two years I went to live with them in Italy. In the beginning it was difficult, I could not communicate. It took me a year to adjust. I came back to Romania at the age of 21, because I could not find work in Italy. I wish I could reunite the family with a click. Here in my country. Here is my home.”

“Είμαι η Έμυ, από το Πέτριτς, στα σύνορα με την Ελλάδα. Στα 14 συνάντησα τον σύντροφο μου, και 4 χρόνια αργότερα είχαμε ήδη δύο παιδιά. Για 10 χρόνια δούλεψα σε εργοστάσιο ρούχων. Έμεινα ξανά έγκυος και μόλις γεννήθηκε το παιδί ανακοινώθηκε το κλείσιμο του εργοστασίου. Άλλη επιλογή δεν είχα παρά να φύγω στην Ελλάδα να δουλέψω – ο άνδρας μου δεν στέριωνε σε δουλειά. Μέσω ενός γραφείου έφυγα για τη Ναύπακτο, να προσέχω ένα ηλικιωμένο ζευγάρι. Καλοί άνθρωποι, με κατανόηση. Τα παιδιά μου τα φρόντιζε ο πατέρας τους και ο αδελφός μου. Σύντομα αναγκάστηκα να πάρω το μωρό κοντά μου, γιατί είχε ένα ατύχημα και φοβήθηκα. Ο άνδρας μου με ζήλευε, προσπάθησε δύο φορές να αυτοκτονήσει. Έμεινα στη Ναύπακτο με το μωρό, αλλά τα μεγαλύτερα παιδιά μου δεν ήθελαν να ξενιτευτούν. Μου λείπουν πολύ...”

“My name is Emy, I am from Petrich, near the border with Greece. At 14 I met my partner, and four years later we already had two children. For 10 years I worked in a clothes factory. I was pregnant again and when the baby was born the closure of the plant was announced. My only choice was to go to Greece to work - my husband could not hold on a job. Through an agency I found a job in Nafpaktos, to look after an elderly couple. Kind people, understanding. My children were looked after by their father and my brother. Soon I had to go back and take the baby with me, because she had an accident and I got worried. My husband was jealous, he tried twice to commit suicide. I stayed in Nafpaktos with my baby, but my older children didn't want to emigrate. I miss them very much...”

Θεόδωρος Παπαγιάννης / Theodoros Papagiannis
Μάσκες / Masks
Terracotta

“Είμαι ο Τάντεκ, από τη Βαρσοβία. Ήθελα να γίνω τραγουδιστής όπερας, αλλά ο πατέρας μου με πίεσε να σπουδάσω μηχανικός. Μετά το 1990 ξεκίνησα τη δική μου εργολαβική εταιρεία στην Πολωνία, αλλά μερικά χρονιά μετά πτώχευσα – κανείς δεν με πλήρωνε, οι πελάτες μου δεν είχαν λεφτά. Απελπίστηκα, δεν μπορούσα πια να συντηρήσω την οικογένειά μου. Η μετανάστευση ήταν μονόδρομος. Πήγα στη Σουηδία όπου είχα γνωστούς, άλλους Πολωνούς. Με τον καιρό άνοιξα μια εργολαβική εταιρεία, έγινα επιχειρηματίας. Δεν λέω ότι έκανα περιουσία, αλλά κερδίζω αρκετά να ζω άνετα και να συντηρώ την οικογένειά μου. Ένας γιος μου ήρθε κοντά μου και δουλεύουμε μαζί. Η γυναίκα μου και οι άλλοι δύο γιοι μου έμειναν στην Πολωνία, δεν θέλουν να ξεριζωθούν. Μετράω τις μέρες να έρθουν Χριστούγεννα για να πάω στο σπίτι μου και να γιορτάσω με τους δικούς μου.”

“Είμαι η Κλώντια. Η μητέρα μου έφυγε από τη Ρουμανία όταν ήμουν 10 ετών. Μετανάστης στην Ιταλία, ήθελε να μου εξασφαλίσει ένα καλύτερο μέλλον. Πατέρα δεν είχα, ήταν χωρισμένοι. Με έκλεισε σε ένα Χριστιανικό ίδρυμα για εγκαταλειμμένα παιδιά, ένα ορφανοτροφείο. Αισθάνθηκα πραγματικά εγκαταλειμμένη. Στην αρχή, μιλούσαμε συχνά στο τηλέφωνο, ερχόταν και να με δει κάθε τρεις μήνες. Μετά μιλούσαμε λιγότερο στο τηλέφωνο και σταμάτησε να έρχεται στην Ρουμανία. Πέρασα την εφηβεία μου χωρίς γονείς. Όλα αυτά που περιμένεις να μάθεις από τη μητέρα σου, εγώ έπρεπε να τα μάθω μόνη μου. Ακόμη και να μαγειρεύω – έμαθα από το Google! Αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι γίναμε δύο ξένοι με τη μαμά. Εκείνη με βλέπει ακόμη σαν 10 χρονών παιδί, αλλά εγώ μεγάλωσα...”

“My name is Tadek, from Warsaw. I wanted to become an opera singer, but my father urged me to study engineering. After 1990 I started my own contracting company in Poland but a few years later I became bankrupt - no one would pay me, my clients had no money. I despaired; I could no longer support my family. Immigration was a one-way street. I went to Sweden where I knew other Poles. With time, I started a contracting company, I became a businessman. I'm not saying I earn a fortune, but I earn enough to live comfortably and to maintain my family. One of my sons joined me and we work together. My wife and my two other sons stayed in Poland, they don't want to be uprooted. I count the days for Christmas to go home and celebrate with my family.”

“My name is Claudia. My mother left Romania when I was 10 years old. As an immigrant in Italy, she wanted to secure for me a better future. There was no father, they were divorced. She put me in a Christian institution for abandoned children, an orphanage. I felt really abandoned. At first, we talked regularly on the phone, she would come and meet me every three months. Later we talked less on the phone and she stopped coming to Romania. I spent my teenage years without parents. All you expect to learn from your mother, I had to learn by myself. Even to cook - I learned from Google! But the most important thing is that we became two strangers with mum. She still sees me as a 10 year old child, although I grew up...”

“Είμαι η Βιολέτα. Το 1998 το NATO έκλεισε τα σχολεία στρατιωτικής εκπαίδευσης και έμεινα άνεργη. Αδύνατον να βρω αλλού δουλειά σαν καθηγήτρια. Τα παιδιά μου είχαν μεγαλώσει πια, το μικρότερο ήταν 13 ετών. Πήρα το δρόμο για την Ελλάδα. Η υπόλοιπη οικογένεια έμεινε στη Βουλγαρία. Ήταν δύσκολα στην αρχή, δεν ήξερα και τη γλώσσα... αλλά όταν πολεμάς για την επιβίωση της οικογένειάς σου, αντιμετωπίζεις όλα τα εμπόδια. Μου έλειπαν τα παιδιά μου, αλλά με παρηγορούσε το ότι περνούσαν καλά – με τα λεφτά που τους έστελνα! Βρέθηκα σε ένα χωριό κοντά στο Γύθειο, έπιασα δουλειά σε ένα δικηγόρο με τρία παιδάκια, εσωτερική. Με αγαπούσαν πολύ, με πήραν ακόμη και στο Παρίσι, για διακοπές! Βρήκα μια δεύτερη οικογένεια. Μετά από 15 χρόνια δουλειάς πήρα σύνταξη και γύρισα στη Βουλγαρία. Ήμουν ευτυχισμένη στην Ελλάδα, νοσταλγό τα χρόνια που έζησα εκεί.”

“My name is Violeta. In 1998, NATO closed its military training schools and I became unemployed. It was not possible to find another job as a teacher. My children had grown up, the youngest was 13 years old. I took the road to Greece. The rest of the family stayed in Bulgaria. It was difficult at first, I didn't know the language ...but when you fight for the survival of your family, you confront all the obstacles. I missed my children, but it consoled me that they were doing well - with the money I sent them! I found myself in a village near Gythio, I got domestic work living with a lawyer with three children. They were very nice to me, they even took me to Paris with them for holidays! They were a second family for me. After 15 years of work I retired and returned to Bulgaria. I was happy in Greece, I am nostalgic of the years I lived there.”

Θεόδωρος Παπαγιάννης / Theodoros Papagiannis
Μάσκες / Masks
Terracotta

“Είμαι η Ανέτα. Δεν έφυγα από τη Βουλγαρία. Δραπέτευσα. Πως πήρα πλαστό διαβατήριο; Με δωράκια καφέ και σοκολάτες στο κατάλληλο πρόσωπο - σπάνια καλούδια τότε. Έφυγα με μια φίλη με τραίνο για το Νis, στη Γιουγκοσλαβία, μετά Γευγελή. Περάσαμε τα σύνορα με τα πόδια. Με είχε καταλάβει τρόμος... Ήμουν 17 ετών. Έτος 1990. Αρχισα δουλειά σε μια βιοτεχνία δερμάτινων παλτών. Μετά δούλεψα σε καφενείο, και αργότερα σε γραφείο. Οι άνθρωποι γύρω μου χαρούμενοι, πολύ διαφορετικοί από την πατρίδα. Στα δύο πρώτα χρόνια επισκέφτηκα τους γονείς μου στη Βουλγαρία πολλές φορές. Τους πήγα δώρα: ελιές, κρεμοσάπουνο και ένα δερμάτινο παλτό για τη μητέρα. Έβαλε τα κλάματα. Μου είπε ότι το ονειρευόταν μια ζωή αυτό το δερμάτινο...”

“Είμαι ο Ζένεκ. Ο άνδρας είναι η κεφαλή της οικογένειας. Πρέπει να δουλέψει και να συντηρήσει τη γυναίκα και τα παιδιά του. Γι' αυτό έφυγα από την Πολωνία. Γύρισα πολλές χώρες - Ιταλία, Σλοβακία, Αγγλία, και κατέληξα στη Σουηδία. Κάνω περιστασιακές δουλειές σε μια φάρμα, σε οικοδομές, ότι βρεθεί. Τα λεφτά είναι καλά, αν και φέρονται στους μετανάστες σαν τρίτης ή τέταρτης κατηγορίας εργάτες. Μου λείπει η οικογένεια μου.. κάθε χρόνο λέω ότι αυτός θα είναι ο τελευταίος, θα γυρίσω πίσω...αλλά τα χρόνια περνάνε, εμείς βρισκόμαστε στην ίδια θέση, και η ζωή γλιστράει μέσα από τα δάχτυλα μας... Όταν η κορούλα μου ήταν μικρή, νόμιζε ότι ο μπαμπάς ήταν μέσα στο τηλέφωνο, δεν με γνώρισε όταν με είδε, έβαλε τα κλάματα. Ημουν ξένος.”

“My name is Aneta. I did not leave Bulgaria. I escaped. How did I get a forged passport? With coffee and chocolate gifts to the right person - rare goodies then. I left with one girlfriend by train for Nis, in Yugoslavia, then to Gevgeli. We crossed the border on foot. I was seized by terror. I was 17 years old; year 1990. I started a job in a leather coats factory. Then I worked in a cafe, and later in an office. The people around me were happy, very different from home. During the two first years I visited my parents in Bulgaria many times. I brought them presents: olives, soap and a leather coat for my mother. She cried. He told me that she dreamed all her life this leather coat...”

“My name is Zenec. The man is the head of the family, he must work and maintain his wife and children. That's why I left Poland. I went to many countries - Italy, Slovakia, England, and ended up in Sweden. I do occasional work in a farm, in construction, whatever I find. The money is good, although immigrants are treated as third or fourth-class workers. I miss my family... every year I tell to myself that it will be the last, I will go back home... but the years go by, we are in the same position, and life is slipping through our fingers... When my little daughter was small, she thought dad was inside the phone, she didn't recognise me when she saw me, she cried. I was a stranger.”

“Έπρεπε να περάσουμε από τα σύνορα στην τότε Γιουγκοσλαβία. Ήταν φθινόπωρο κι έβρεχε ασταμάτητα! Τα σχέδια άλλαζαν συνεχώς... Μετά περάσαμε με τα πόδια στη FYROM. Ανεβήκαμε ένα βουνό, και με φουσκωτές βάρκες μπήκαμε στον Στρυμόνα. Νύχτα με ομίχλη ανάμεσα σε πυκνή βλάστηση και ψηλά δένδρα. Είχαμε μοιραστεί σε τρεις βάρκες. Δεν ήξερα κολύμπι και φοβόμουν. Το ποτάμι έτρεχε και κάποια στιγμή ακούμε τον καταρράκτη. Για να τον αποφύγουμε πέσαμε σε πέτρες, η βάρκα διαλύθηκε και μοιραστήκαμε στις υπόλοιπες. Εκεί, πραγματικά φοβήθηκα. Το νερό παγωμένο και μούσκεμα φθάσαμε στην Ελλάδα. Άλλα 50 χλμ. με τα πόδια μέχρι τη Θεσσαλονίκη. Τα πόδια ενός γέρου που ήταν μαζί μας, έπαθαν ζημιά. Τον κουβάλησα όπως όπως. Είχα στο μυαλό μου ότι έπρεπε να φθάσουμε... και έτσι έγινε.”

© Μάρω Κουρή

Θεόδωρος Παπαγιάννης / Theodoros Papagiannis
Μάσκες / Masks
Terracotta

“We had to cross the border to what was then Yugoslavia. It was autumn and it was raining all the time! The plans were constantly changing... Then we walked through FYROM. We climbed a mountain, and with inflatable boats we entered Strymona River. It was a foggy night in dense vegetation and tall trees. We were divided into three boats. I didn't know how to swim and I was terrified. The river was running deep and at some point we heard a waterfall. To avoid it we crashed on some rocks, the boat broke and we were divided to the other boats. There, I really panicked. The water was frozen and we arrived in Greece soaked. Then, another 50 km walk to Thessaloniki. The legs of an old man who was with us were damaged. I carried him as best I could. I set my mind to reach our destination... and so it was done.”

© Maro Kouri

1989. ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Τα συνταρακτικά γεγονότα που οδήγησαν στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και στο άνοιγμα των συνόρων των πρώην κομμουνιστικών χωρών, πέρα από την πρόσκαιρη ευφορία, σήμαναν και την αρχή μιας βαθιάς οικονομικής κρίσης. Το γκρέμισμα του τείχους του Βερολίνου και οι μαζικές διαδηλώσεις που ακολούθησαν την κατάρρευση των κυβερνήσεων του Ανατολικού μπλοκ, σηματοδότησαν την απαρχή μιας εποχής που σημαδεύτηκε από ανεργία και ανέχεια και υποκίνησε ένα μεγάλο μεταναστευτικό κύμα προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συχνά χωρίς τα απαραίτητα «χαρτιά», απελπισμένοι άνθρωποι αναζήτησαν μια καλύτερη ζωή σε Ευρωπαϊκές χώρες που φάνταζαν γι' αυτούς επίγειοι παράδεισοι. Εκεί έβρισκαν εύκολα δουλειά, συνήθως ανειδίκευτη ή χαμηλών προδιαγραφών, αλλά καλοπληρωμένη για τα μέτρα τους, και το σπουδαιότερο, σε ένα περιβάλλον που άνοιγε προοπτικές και έδινε ευκαιρίες στους μετανάστες και στα παιδιά τους.

1989. FROM TRANSITION TO IMMIGRATION

The stunning events that led to the collapse of the Soviet Union and the opening of the borders of the ex-communist countries, further to the temporary euphoria they triggered, they signified the beginning of a deep economic crisis. The demolition of the Berlin Wall and the mass demonstrations that followed the collapse of the governments of the so-call Eastern Block, marked the dawn of an era stamped by unemployment and poverty, and incited a big immigration wave towards the members states of the European Union. Often, without the necessary “papers”, desperate people sought a better life in European countries, which were pictured in their imagination as “paradise on earth”. There, they could find a job easily, usually unskilled or of low specifications, but well-paid compared to home, and most importantly, in an environment that opened up prospects and gave opportunities to the immigrants and their children.

1η ΕΝΟΤΗΤΑ

Η απόφαση για μετανάστευση είναι ιδιαίτερη για κάθε άνθρωπο, για κάθε οικογένεια. Το πώς παίρνεται ωστόσο αυτή η απόφαση επηρεάζεται από παραδόσεις, νοοτροπίες και την «κουλτούρα» του κάθε λαού. Στη Βουλγαρία, την απόφαση θα πάρει συλλογικά η οικογένεια. Συνήθως θα φύγει ένας, δοκιμαστικά, και οι άλλοι θα μείνουν πίσω με την ελπίδα ότι σύντομα θα μπορέσουν και αυτοί να φύγουν και να επανενωθεί η οικογένεια. Στη Ρουμανία, οι γονείς αποφασίζουν, και συχνά αφήνουν τα παιδιά τους πίσω, αν είναι μικρά, στη γιαγιά ή στο ορφανοτροφείο. Στην Πολωνία, ο άντρας του σπιτιού παίρνει την απόφαση να ξενιτευτεί μόνος του, για να εκπληρώσει το χρέος του στην οικογένεια. Η οικογένεια, συνήθως μένει στην πατρίδα και ζει με τα εμβάσματα.

Η αιτία της μετανάστευσης όμως σε όλες τις περιπτώσεις είναι η ίδια: οι άνθρωποι, για λόγους έξω από τη θέλησή τους, δεν μπορούν να επιβιώσουν, τα παιδιά τους δεν έχουν μέλλον στη χώρα τους. Αποφασίζουν να ξενιτευτούν, για να εξασφαλίσουν τις σπουδές των παιδιών, μια πιο άνετη ζωή για όλους, ίσως να χτίσουν ένα σπίτι. Ή, εναλλακτικά, για να προετοιμάσουν το έδαφος και να εξασφαλίσουν τις συνθήκες που θα επιτρέψουν στην οικογένεια να επανενωθεί σε μια καινούργια πατρίδα.

Ο αποχωρισμός είναι πάντα μια τραυματική εμπειρία, ιδιαίτερα όταν συνοδεύεται από αβεβαιότητα και φόβο για το τι θα συναντήσει ο μετανάστης στην ξένη χώρα. Στις εποχές που πολλοί περνούσαν τα σύνορα κρυφά, χωρίς τα απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα και χωρίς άδεια εργασίας και παραμονής στη χώρα, ήταν η απόγνωση και οι προσδοκίες για ένα καλύτερο μέλλον που ξεπερνούσαν όλα τα εμπόδια.

1st SECTION

The decision to immigrate is unique to every person, to every family. How this decision is taken, however, is influenced by the traditions, attitudes and the «culture» of every nation. In Bulgaria, the decision will be taken collectively by the family. Usually one will leave, to test the ground, and the others will stay behind in the hope that soon they will be able to join and reunite the family. In Romania, parents decide, and often leave their children back if they are young, to their grandparents or orphanage. In Poland, the man of the house makes the decision to immigrate alone, to fulfil his obligations to the family as breadwinner. The family usually stays behind, living on the money sent.

However, the cause of immigration is in all cases the same: for reasons outside their will, people cannot survive and their children have no future in their own country. They decide to migrate, to ensure the studies of the children, a more comfortable life for all, maybe to build a home. Or, alternatively, to prepare the ground and secure the conditions that would allow the family to reunite in a new homeland.

Separation is always a traumatic experience, especially when accompanied by uncertainty and fear of what the immigrant would encounter in a foreign country. When many people crossed the borders clandestinely, without the necessary travel documents and without a work and stay permit in the host country, it was the desperation and the expectations for a better future that hardened the immigrants to overcome all the obstacles.

Αριστέιδης Πατσόγλου / Aristide Patsoglou
Μετανάστες / Immigrants

Θεόδωρος Παπαγιάννης /
Theodoros Papagiannis
Μετανάστες / Immigrants
Ορείχαλκος / Bronze
1. 52x40x25
2. 27x30x17
3. 32x20x17
4. 12x42x16

Ηλίας Χαρίσης / Elias Harissis
Λουόμενοι / Bathers
Σινικό μελάνι σε χαρτί Gilbert
Ledge / Indian ink on Gilbert
Ledge paper
1. 27,5x37
2. 31,5x36,7cm, 1995

Χρέος στην οικογένεια
Obligation to the family

“Κάναμε ένα μεγάλο τραπέζι στο σπίτι
με τους πιο στενούς συγγενείς και βγάλαμε
πολλές φωτογραφίες, για να θυμόμαστε... ,,

“Πήγα στην εκκλησία και προσευχήθηκα
στο θεό να με αξιώσει να φτάσω στην Ελλάδα.
Έφυγα για τα σύνορα χωρίς χαρτιά.
Με είχε κυριεύσει ο φόβος, έτρεμα... ,,

“Δεν μπορώ να ξεχάσω τα μάτια των παιδιών
μου όταν τα αποχαιρέτησα.
Ήταν σαν υπνωτισμένα, μουδιασμένα,
γεμάτα ερωτηματικά... ,,

“Αποφάσισα να φύγω με ένα σκοπό:
να κερδίσω χρήματα για την οικογένειά μου.
Έφτιαξα τη βαλίτσα μου πολύ νωρίς ένα πρωί
και είπα στον εαυτό μου: σκέψου θετικά
και πήγαινε μπροστά... ,,

“Την τελευταία μέρα πριν πάρω το αεροπλάνο,
ήρθε ο αδερφός μου και με ξύπνησε το πρωί.
Μου είπε, «κοίτα, έχεις ακόμη χρόνο
να αλλάξεις γνώμη»... μου έδωσε ένα κατοστάρικο
για τα πρώτα μου έξοδα... ,,

“Ανήμερα του Αγίου Δημητρίου, πήγα
το βαφτιστικό μου σταυρό να τον διαβάσει
ο παπάς, πήρα τα δυο παιδιά μου και φύγαμε
για τα Ελληνοβουλγαρικά σύνορα.
Όπου μας βγάλει ο δρόμος... ,,

“Κάθε υπεύθυνος άνθρωπος κάνει προσπάθεια
να στηρίξει την οικογένειά του, για μια καλύτερη
ζωή. Ήταν αδιανόητο για μένα να μην το κάνω.
Η δύσκολη απόφαση είναι να ξενιτευτείς
μόνος σου... ,,

“We had a big dinner at home with our closest
relatives and we took many pictures to remember
the day... ,,

“I went to the church and prayed to god
to see me through to Greece.
I left for the borders without papers.
I was overwhelmed with fear, I was trembling... ,,

“I can't forget my children's eyes when
I said goodbye to them. They looked hypnotised,
numb, full of question marks... ,,

“I decided to go with a single thing in mind:
to earn money for my family. I packed my luggage
very early in the morning and I said to myself:
think positive and go ahead... ,,

“The last day before I took the plane,
my brother came and woke me up in the morning.
He said, «look, you still have time
to change your mind»... he gave me 100 euros
for my first expenses... ,,

“On the day of Saint Demetrius,
I went to the priest to bless my christening cross,
then I took my two children and
left for the Greek-Bulgarian border.
Where the road would take us... ,,

“Every responsible person makes an effort
to support his family for a better life. It was
inconceivable for me not to do it. The difficult
decision is to leave on your own... ,,

Κωνσταντίνος Πάτσιος / Konstantinos Patsios
Στη σύγχυση της φυγής / In the confusion of escape
Μικτή τεχνική σε χαρτί / mixed media on paper
70x100 cm, 2015

Γιάννης Αδαμάκης /
Yiannis Adamakis
Αναμνηστική φωτογραφία /
Commemorative photo
Ακρυλικά σε μουσαμά /
Acrylics on canvas
30x40 cm, 2017

Αριστείδης Πατσόγλου / Aristide Patsoglou
Μετανάστρια / Immigrant woman
180x60x50 cm

“Οι συνθήκες που βίωνα στην πατρίδα μου ήταν δραματικές, δεν έβλεπα κάποια διέξοδο, έπρεπε να φύγω. Πρέπει να παίρνεις τις ευκαιρίες που σου παρουσιάζονται, πρέπει να δοκιμάζεις τα πάντα. ,,”

“Όταν πρέπει να παλέψεις για την επιβίωση της οικογένειας σου, δεν υπάρχουν εμπόδια. Φεύγεις 1.000 μίλια μακριά, αν χρειαστεί. ,,”

“Συνεχώς σκέφτεσαι αν έχεις κάνει τη σωστή επιλογή, αν θα βρεις τη θέση σου στον ξένο τόπο, τι θα γίνει με την οικογένεια, τους φίλους, τη δουλειά που πραγματικά αγαπούσες... ,,”

“Για τον άντρα μου δεν ήταν επιλογή να μείνει στην Πολωνία... μια παράξενη χώρα χωρίς θέση για αυτόν. Έτσι είναι... Έφυγε πρώτος, αλλά δεν άντεχε τη μοναξιά. Με έπεισε να τον ακολουθήσουμε στη Σουηδία, με το παιδί. Δεν μετανιώνω. ,,”

“Έχασα τη δουλειά μου στο εργοστάσιο στο Πλόβντιβ, και δεν είχα ελπίδα να βρω άλλη. Ο άντρας μου άνεργος. Τα φέρναμε βόλτα πολύ δύσκολα, με 3 παιδιά. Δεν είχα επιλογή... έφυγα, αφήνοντας πίσω μου μωρό 4 μηνών. ,,”

“Οι γονείς μου αποφάσισαν να φύγουν από τη Ρουμανία, δεν έβλεπαν μέλλον εδώ. Πήραν μαζί και τα μεγαλύτερα αδέρφια μου. Εμένα με έκλεισαν σε ορφανοτροφείο, να παλεύω την εφηβεία μου μόνη... ,,”

“Living conditions in my country were awful, I couldn't see any way out, I had to leave. You must seize the opportunities presented, you must try everything. ,,”

“When you must fight for the survival of your family, there are no obstacles. You go 1000 miles away, if necessary. ,,”

“You are constantly thinking whether you have made the right choice, whether you will find your place in the foreign country, what will happen to the family, the friends, the work you really loved... ,,”

“For my husband it was not an option to stay in Poland... a strange country without a place for him. That's the way it is... He left first, but he could not bear the loneliness. He persuaded me to follow him to Sweden, with the child. I have no regrets. ,,”

“I lost my job in the Plovdiv factory and there was no hope to find another. My husband, unemployed. With three children, we managed with great difficulty. I didn't have a choice... I left, leaving behind a 4-month old baby.,,”

“My parents decided to leave Romania, they did not see a future here. They took with them my older brothers. I was placed in an orphanage, to grapple with my adolescence alone... ,,”

Αφροδίτη Λίτη / Aphrodite Liti
Δαχτυλίδια / Rings
Μέταλλο, επιορειχάλκωση /
Bronze-plated, 2009

Μάγδα Ταμμάμ / Magda Tammam
Μετάβαση / Transision
Εγκατάσταση, μεταβλητές διαστάσεις /
Installation, variable dimensions
2017

2η ΕΝΟΤΗΤΑ

Το ταξίδι προς την ξένη χώρα, οι συχνά μη νόμιμες συνθήκες διάβασης των συνόρων, και οι πρώτες εμπειρίες αναζήτησης και εξασφάλισης εργασίας αποτελούν, κατά κανόνα, μια σοβαρή δοκιμασία για τον μετανάστη. Η δυσκολία στην επικοινωνία, λόγω της ξένης γλώσσας, δημιουργεί εντάσεις, παρεξηγήσεις και οξύνει τις προκαταλήψεις που υφίσταται ο ξένος, ο «άλλος» στη χώρα υποδοχής. Η προσωπικότητα του μετανάστη και οι πραγματικές δυνατότητές του κατά κανόνα υποτιμώνται, λόγω της δυσκολίας στην επικοινωνία. Τα προσόντα του δεν έχουν πλέον σημαντικό ρόλο στην εύρεση εργασίας, εφόσον η ζήτηση εργασίας καθορίζει τις δουλειές που μπορεί να κάνει ο μετανάστης. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί μετανάστες με πανεπιστημιακό πτυχίο, και εμπειρία π.χ. εκπαιδευτικού, εργάζονται σε θέσεις ανειδίκευτου εργάτη ή σε δουλειές σκληρές που κανείς από τους ντόπιους δεν θέλει. Πολλές είναι οι μαρτυρίες, στις οποίες, με αρκετή πικρία επισημαίνεται ότι οι ντόπιοι «έχουν επαγγέλματα» ενώ οι μετανάστες θα «κάνουν ότι βρουν».

Σε αυτό το αρχικό διάστημα αναζήτησης και εκτίμησης της κατάστασης, ο μετανάστης δίνει τον αγώνα του, που θα καθορίσει και την μετέπειτα πορεία του. Ένα σημαντικό στοιχείο σε αυτό το στάδιο είναι οι αναπόφευκτες αμφιβολίες του για το αν πήρε τη σωστή απόφαση, αν επέλεξε τη σωστή χώρα, αν έπραξε σωστά που αποχωρίστηκε την οικογένειά του. Το τραύμα, ιδίως των γονιών που άφησαν πίσω τα παιδιά τους, κάνει τον αγώνα του μετανάστη πιο δύσκολο, πιο επίπονο.

2nd SECTION

The journey to the foreign country, the often illegal border crossing conditions, and the first experiences of seeking and securing work are, as a rule, a tough trial for the immigrant. The difficulty in communication, due to the foreign language, creates tensions, misunderstandings and exacerbates the prejudices about the foreigner, the «other» in the host country. The personality of the immigrant and his/her real potential are generally underestimated due to the difficulty of communication. Qualifications no longer have an important role in finding work, since job demand determines the jobs the migrant can do. It is characteristic that many immigrants with a university degree, and experience e.g. as teachers, work in unskilled or strenuous jobs that the locals are not prepared to do. There are many testimonies, in which, with some bitterness, it is noted that the local people «have occupations» while the immigrants will «do what they could lay their hands on».

In this initial search and assessment of the situation, the immigrant fights through many obstacles, and this will determine his subsequent course. An important element at this stage is the inevitable doubts as to whether the right decision has been made, the right country has been chosen or he/she did right to leave the family behind. The trauma, especially of the parents who left their children at home, makes the immigrant's struggle more difficult, more painful.

Έφη Σούτογλου /Efi Soutoglou
Φόβος ή θάρρος. Φως και σκιά /
Fear or courage. Light and shadow
Λάδι /Oil, 50x70 cm, 2017

Δήμητρα Γούναρη / Dimitra Gounari
Ελιά / Olive tree
Χάραξη σε ξύλο, Engraving on wood,
120x90 cm, 2017

Αγώνας
Struggle

Κυριάκος Κατζουράκης /
Kyriakos Katzourakis
Ο Δρόμος προς τη Δύση 3, Μενίδι /
The Way to the West 3, Menidi
Ακρυλικό σε καμβά / Acrylic on canvas
230x160 cm, 2001

“Οι άνθρωποι στον τόπο που δούλευα ήταν καλοί, είχαν κατανόηση... Αλλά ήταν και καχύποπτοι, κρατούσαν αποστάσεις. Μπορεί να σκέφτονταν «ποιος ξέρει γιατί ήρθε αυτή εδώ με το μωρό της, τι έκανε στη Βουλγαρία...»,

“Δούλευα σε ένα παιδικό σταθμό και μια συνάδελφος γύρισε και μου είπε: εσείς οι Πολωνέζες ερχόσαστε και παίρνετε τους άνδρες μας.»,

“Εδώ, οι άνθρωποι έχουν τα επαγγέλματα τους. Εμείς οι μετανάστες κάνουμε ότι βρεθεί. Ποιος νοιάζεται για το επάγγελμα μας;»,

“Ήμουν ο μόνος ξένος μαθητής. Τα άλλα παιδιά, όλοι Ιταλοί, με ζήλευαν γιατί ο δάσκαλος μου έδινε πιο πολλή προσοχή, προσπαθούσε να με βοηθήσει με τη γλώσσα, να προσαρμοστώ...»,

“Στο σχολείο δεν με έκανε κανείς παρέα. Νόμιζαν όλοι πως ήμουν Ρομά, επειδή είμαι Ρουμάνα!»,

“Η δασκάλα με φώναξε και μου είπε να κόψω τα μαλλιά μου – που ήταν πολύ μακριά – γιατί τα άλλα παιδιά φοβούνται πως έχω ψείρες... επειδή είμαι Ρουμάνα!...»,

“Πιάσαμε δουλειά σ’ ένα ξενοδοχείο, δουλεύαμε 14 ώρες χωρίς διακοπή - ούτε για να φάμε. I am hungry, είπα στα αγγλικά στον επιστάτη. Δεν έδωσε σημασία. Καπνίζαμε και τρώγαμε λεμόνια από τα δέντρα για δύο μέρες, για να ξεγελάμε την πείνα μας.»,

“The people at the workplace were kind, understanding... but they were suspicious, they kept their distance, maybe they were thinking «who knows why she came here with her baby, what did she do in Bulgaria...»,

“I was working in a kindergarten and a colleague turned to me and said: you, Polish women, come here and get our men.»,

“Here in Sweden, people have their professions. We, immigrants, work on whatever we can lay our hands on. Who cares about our profession?»,

“I was the only foreign pupil. The other children, all Italians, were envious of me because the teacher paid more attention to me, trying to help me with the language, to adjust...»,

“At school no one would hang out with me. They all thought I was Roma, because I am a Romanian!»,

“The teacher called me and told me to cut my hair short - it was fairly long. The other children were scared that I might have lice... because I am a Romanian!...»,

“We got a job in a hotel, we worked 14 hours without interruption - not even to eat. I am hungry, I said in English to the caretaker. He did not pay attention. We smoked and ate lemons from the trees for two days to forego our hunger.»,

Αμφιβολίες
Doubts

Μαρία Πάστρα / Maria Pastra
Κείνο που με τρώει, κείνο που με σώζει, II /
What bothers me, what saves me, II
Γραφίτης, χρωματιστά μολύβια, ακουαρέλλα
και κολάζ σε απροετοίμαστο πανί /
Graphite, coloured pensils, water colours and
collage on unprepared cloth, 170x60 cm

Δοκιμασία Ordeal

“Στην αρχή, δεν ξέραμε τη γλώσσα για να επικοινωνήσουμε, να δείξουμε ότι έχουμε προσωπικότητα, εκπαίδευση, ενδιαφέροντα. Μας φέρονταν σαν να είμαστε ασήμαντοι, μας εξευτέλιζαν. Μετά που μάθαμε τη γλώσσα, η συμπεριφορά τους άλλαξε...,,

“Ξαφνικά προσγειώνεσαι στον ξένο τόπο και ξεκινάς τα πάντα από την αρχή, κανείς δεν ξέρει ποιος είσαι, αν αξίζεις...,,

“Η πρώτη επιστροφή μας στην Πολωνία για τα Χριστούγεννα ήταν η μεγαλύτερη δοκιμασία για μένα. Μετά από μια εβδομάδα, ο 6χρονος γιος μου είπε: «μαμά, ωραία είναι εδώ, αλλά ας πάμε σπίτι μας στη Σουηδία»...,,

“Ενώ εγώ δούλευα στην Κύπρο σαν το σκυλί για να στέλνω λεφτά στην οικογένειά μου, ο άντρας μου έβαλε στο σπίτι μια άλλη γυναίκα, που ζούσε εκεί με τα 3 παιδιά μου. Όταν το έμαθα πήγα να πεθάνω...,,

“Όταν μένεις μόνος σου χωρίς την οικογένεια για μεγάλο διάστημα, είναι τραυματικό. Δουλεύεις εξοντωτικές ώρες, γυρνάς το βράδυ και πρέπει να μαγειρέψεις, να πλύνεις, να καθαρίσεις – ούτε να πεις μια κουβέντα δεν μπορείς...,,

“At first, we did not know the language to communicate, to show that we had personality, education, interests. They treated us as if we were insignificant, they would humiliate us. Later, when we could speak the language, their behaviour changed... ,,

“Suddenly, you land in a strange place and you start everything from zero, no one knows who you are, whether you are worth anything. ,,

“Our first return to Poland for Christmas was a painful trial for me. After a week, my 6-year-old son said: «Mum, it's cool here, but let's go home to Sweden»... ,,

“Whilst I was working in Cyprus like a dog to send money to my family, my husband brought in our home another woman who lived there with my three children. When I learned about it, I thought I would die... ,,

“When you are alone, without the family for a long time, it is traumatic. You work hard, long hours, you come home in the evening and you have to cook, wash, clean – there is no one to talk to... ,,

Κωνσταντίνα Κατρακάζου /
Konstantina Katrakazou
Απουσία / Absence
Μικτή τεχνική / Mixed media
35x45 cm, 2012

Γιώργος Παστάκας /
Giorgos Pastakas
Κραυγή / Cry
Λάδι σε χαρτόνι / oil on
cardboard, 1989

3η ΕΝΟΤΗΤΑ

Η εγκατάσταση, η προσαρμογή στη νέα χώρα και η ενσωμάτωση καθορίζουν το επόμενο στάδιο στην πορεία του μετανάστη. Σε αυτό το στάδιο αποφασίζει αν θα καλέσει την οικογένεια ώστε να επανενωθούν στη νέα πατρίδα, και η οικογένεια αποφασίζει αν θέλει να ξενιτευτεί. Η γνώση της γλώσσας, η σταθερότητα εργασίας, η κατανόηση του τρόπου ζωής και της «κουλτούρας» της νέας πατρίδας, με τα θετικά και τα αρνητικά της, συντείνουν στην προσαρμογή και μετέπειτα ενσωμάτωση, και διευκολύνουν την απόφαση της επανένωσης. Ωστόσο, αυτό δεν είναι συχνά δυνατό: τα παιδιά μεγαλώνουν, σπουδάζουν και δεν θέλουν να αφήσουν τους φίλους τους και τη ζωή τους, ο/η σύζυγος έχει τη φροντίδα ηλικιωμένων γονιών ή έχει δουλειά που δεν θέλει να αφήσει, ή ο μετανάστης κρίνει ότι μπορεί να προσφέρει περισσότερα στην οικογένεια αν παραμείνει μόνος του στην χώρα υποδοχής του, ξοδεύει λίγα και εξοικονομεί περισσότερα για την οικογένεια.

Η νοσταλγία βάζει τον μετανάστη σε μια ακόμη δοκιμασία: τα παιδιά που μεγαλώνουν χωρίς πατέρα ή μητέρα, οι γιορτές στην πατρίδα που είναι πάντα ιδιαίτερες, οι οικείες γεύσεις, η εξιδανικευμένη θαλπωρή της πόλης ή του χωριού που μεγάλωσε, δημιουργούν ένα «φράγμα» ανάμεσα σε αυτόν και στη νέα πατρίδα. Η επιστροφή γίνεται τώρα το όνειρο. Η πραγματοποίηση του ονείρου της επιστροφής μπορεί να φέρει ή να μη φέρει την προσδοκώμενη ευτυχία. Ή, η ενσωμάτωση του μετανάστη, με ή χωρίς την οικογένεια του, είναι τόσο επιτυχημένη, ώστε να απορρίπτει κάθε πρόταση επιστροφής, και να αποδέχεται απόλυτα την «καινούργια πατρίδα».

3rd SECTION

Settling in, adaptation to the new country and integration determine the next stage in the immigrant's path. At this stage, the immigrant decides whether to invite the family to reunite in the new homeland; and the family decides whether they wish to emigrate. Knowledge of language, work stability, understanding of the lifestyle and culture of the new homeland, with its positive and negative aspects, they all contribute to the adaptation and subsequent integration, and facilitate the decision to reunite the family. However, this is often not possible: children grow up, study and do not want to leave their friends and change their lives; the spouse is caring for elderly parents or has a job she does not want to leave; or the immigrant thinks he can offer more to the family if he stays alone in his host country, spends very little and saves more for the family.

Homesickness puts the immigrant to another test: children who grow up without a father or mother, celebrations that are always special at home, familiar food tastes, the idealised warmth of the town or the village they grew up, create a «barrier» between the immigrant and his new homeland. The homecoming now becomes the dream. The realisation of the dream though, may or may not bring the expected happiness. Or, the integration of the immigrant, with or without family re-unification, is so successful that he/she rejects any prospect to return home, and accepts completely the «new homeland».

Άγγελος Σκούρτης / Angelos Skourtis
Πορεία φωτός ή Γυρνώντας από
την δουλειά στο δικό μου Σπίτι /
Light course or Returning from work
to my own house
Εγκατάσταση / Installation

Noostalgyia
Homesickness

Καλλιρόη Μαρούδα /
Kalliroe Marouda
Νοσταλγία / Homesickness
Λάδι σε μουσαμά
50x75, 2017

Ενσωμάτωση
Integration

“Μου λείπουν η γιαγιά και ο παππούς μου, είναι η οικογένεια μου... μου λείπουν και οι παιδικοί μου φίλοι από το Ιάσιο. Αλλά όσο περνάει ο καιρός, τα συναισθήματα ξεθωριάζουν. ,,

“Ξανάχτισα τη ζωή μου εδώ, στην Ιταλία... είμαι ευχαριστημένος, αλλά μερικές φορές αισθάνομαι νοσταλγία για τη πατρίδα μου και τους συγγενείς μου. Κυρίως στις γιορτές. ,,

“Είχα πάει να δω την οικογένεια στην Πολωνία. Ο γιος μου μου έφερε τον κουμπαρά του και μου είπε: «πάρε μπαμπά όλα τα λεφτά που έχει, και μην ξαναφύγεις». Ματώνεις... Κάθε χρόνο υπόσχομαι ότι θα είναι και ο τελευταίος. ,,

“Συνήθισα να ζω στην Ιταλία, τώρα πια βλέπω την πατρίδα μου μόνο σαν τόπο διακοπών. ,,

“Τα 15 χρόνια που έζησα στην Ελλάδα ήταν τα καλύτερα της ζωής μου. Με δεχτήκαν χωρίς δυσκολία, χωρίς ρατσισμό. ,,

“Οι γιοι μου με παρακαλάνε να πάω κοντά τους στην Αγγλία ή στη Βουλγαρία. Αλλά εγώ έχω πια τους φίλους μου, τη ζωή μου στην Ελλάδα. Εδώ είναι η πατρίδα μου. ,,

“Με τη δουλειά μου στην Ελλάδα αγόρασα ένα παλιό αρχοντικό στη Μολδοβλαχία, το αναστηλώνω για να το κάνω ξενώνα αgroτοτουρισμού. Σε δυο χρόνια θα φύγω με όλη την οικογένεια να ζήσουμε εκεί. ,,

“Γύρισα πίσω στη Ρουμανία γιατί νόμιζα ότι θα ξανάβρισκα τους φίλους μου, τις ρίζες μου, την ταυτότητα μου. Αλλά τα πράγματα δεν ήρθαν όπως τα περίμενα. Δεν μετανιώνω... λυπάμαι μόνο για τα όνειρα μου που γκρεμίστηκαν. ,,

“I miss my grandmother and my grandfather, they are my family... I miss my childhood friends from Iasi. But as time passes, feelings fade away. ,,

“I rebuilt my life here in Italy... I am happy, but sometimes I feel nostalgic for my homeland and my relatives. Mostly during holidays. ,,

“I went to see the family in Poland. My son brought me his piggy bank and said, «daddy take all the money and don't go away again.» It hurts... Every year I promise it will be the last one. ,,

“I am used to living in Italy. Now I see Romania, my country, only as a holiday destination. ,,

“The 15 years I lived in Greece were the best of my life. I was accepted without problems , without racism. ,,

“My sons are begging me to go to England or Bulgaria, where they live. But I have my friends, my life in Greece. Here is my homeland. ,,

“With my earnings in Greece I bought a manor house in Moldovlahia, I am converting it to a guest house. Once it's finished, we'll move there. ,,

“I went back to Romania because I thought I would reunite with my friends; find my roots, my identity. But things did not turn out as I expected. I have no regrets... I'm only sorry for my dreams that were broken. ,,

Κώστας Βίττης / Costas Vittis
Προσμονή... / Anticipation...
Φωτογραφία σε αλουμίνιο /
Giclée photograph on aluminium
70x100 cm, 2017

Θεοδώρα Κοκκίνου /
Theodora Kokkinou
Ο μικρός του συνεργείου /
The young car mechanic
ακρυλικά σε προετοιμασμένο αδρό λινό /
acrylics on rough linen
88x64 cm, 2017

“Αν όλα πάνε καλά και μαζέψω αρκετά λεφτά,
θα πάω πίσω στη Ρουμανία να ανοίξω το δικό μου
συνεργείο, να αγοράσω ένα σπίτι, να παντρευτώ,
να κάνω τη δική μου οικογένεια. ,,

“Το πιο εντυπωσιακό πράγμα για μένα ήταν πώς
ζούσαν οι Έλληνες ...έξω καρδιά, τους αρέσει να
περνάν καλά. Κάθε Σάββατο βγαίνουν στην ταβέρνα. ,,

“Στην Ιταλία μιλούσαν δυνατά. Πολύ δυνατά.
Και όταν δεν ξέρεις τη γλώσσα, νομίζεις ότι
τσακώνονται. Τράβαγα το μανίκι της μαμάς μου
και ρώταγα: γιατί μαλώνουν; Δεν μαλώνουν μου
έλεγε, έτσι είναι εδώ οι άνθρωποι, απλά μιλάνε. ,,

“Στην Ελλάδα έβλεπα γύρω μου χαρούμενους
ανθρώπους που δούλευαν λιγότερο,
χαμογελούσαν περισσότερο και δείχνανε άνετοι
– όλα πολύ διαφορετικά από την πατρίδα μου,
τη Βουλγαρία. Ένοιωθα ότι αναδύθηκα σε ένα
καινούργιο, άγνωστο κόσμο... ,,

“Οι άνθρωποι είναι πιο άνετοι εδώ. Τους αρέσει
το γέλιο, το καλό φαγητό, δεν κρίνουν τους άλλους,
σε δέχονται όπως είσαι. Κάθε φορά που επιστρέφω
στην Πολωνία σκέφτομαι πόσο θλιμμένοι και
επικριτικοί είναι οι συμπατριώτες μου. ,,

“Όταν σε καλούν στο σπίτι τους για καφέ οι
Σουηδοί, as πούμε 6 άτομα, βγάζουν 7 μπισκότα:
ένα για κάθε επισκέπτη και ένα για να μείνει.
Εμείς οι Πολωνοί είμαστε πιο φιλόξενοι, πιο
ανοιχτοί. ,,

“Έχω μια Πολωνή φίλη που έχει σχέση με
έναν Σουηδό και μοιράζονται τα έξοδα στα δύο:
το ενοίκιο στα δύο, το ηλεκτρικό στα δύο, το
νερό στα δύο. Και τα τρόφιμα στα δύο. Δεν θα
μπορούσα να ζήσω έτσι. ,,.

“If all goes well and I get enough money,
I will go back to Romania to open my own garage,
buy a house, get married, start my own family. ,,

“The most impressive thing for me was how the
Greeks live... they are extrovert, they have a good
time. Every Saturday they go out to the tavern. ,,

“In Italy they were talking loudly; very loudly. And
when you don't know the language,
you think they're quarrelling. I would pull my
mum's sleeve and ask: why are they quarrelling?
They don't quarrel she would say,
that's the way people talk here. ,,

“In Greece, I saw around me happy people
who worked less, smiled more and seemed
comfortable - all very different from my home
country, Bulgaria. I felt I emerged in a new,
unknown world... ,,

“People are more relaxed here in Sweden.
They enjoy laughing and good food,
they don't judge others, they accept you as you are.
Every time I return to Poland I think how sad and
carping my compatriots are. ,,

“When the Swedes invite you to their home
for coffee, let's say 6 people, they bring out
7 biscuits: one for each visitor and one to stay.
We, Poles, are more hospitable, more open... ,,

“I know a Polish girl who has to a Swedish
boyfriend and they divide all expenses in two:
the rent in two, the electricity bill in two,
the water bill in two; and the food expenses in two.
I could not live like that. ,,

Μανόλης Ρωμαντζής / Manolis Romantzis
Ταξίδια / Travels
Εγκατάσταση / Installation
Ξύλο, Σίδηρο, Μπρούντζος, Κερί /
Wood, Iron, Bronze, Wax, 2018

Κωνσταντίνα Συλικού / Konstantina Sylikou
Το παιδί / The child
Μικτή τεχνική / Mixed media
50x140, 2015

Βούλα Γουνελά / Voula Gunela
 Αναδρομή / Flashback, Εγκατάσταση / Installation
 Αλουμίνιο, Εφημερίδες, Χαρτί βαμβακερό /
 Aluminium, Newspapers, Cotton paper
 80x60x54 cm 90x50x50 cm 83x50x45 cm, 2017
 Τα σχέδια πάνω στους κώνους είναι της κυρίας Κωνσταντίνας Κούνεβας /
 The sketches on the cones are made by Ms Konstantina Kouneva

Λίλη Μπακογιάννη / Lily Bakoyannis
 Οξειδώθηκα μες τη νοτιά των ανθρώπων /
 I was turned to rust in the south wind of mankind
 stoneware, 68x33x20 cm, 2018

Χριστίνα Μόραλη / Christina Morali
 Νοσταλγία / Homesickness
 Κεραμικά / Ceramics
 Εγκατάσταση / Installation, 2018

Η έκθεση «Καινούργιες Πατρίδες» πραγματοποιείται στο πλαίσιο του Έργου «FAIDRA. Family Separation through Immigration – Dramatising Anecdotal European History» το οποίο υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το πρόγραμμα Creative Europe – CULTURE.

Το Έργο FAIDRA www.faidraproject.eu

συντονίζεται από το:

- CENTREDU - Κέντρο Σπουδών Λαϊκού Θεάτρου / Θέατρο Τοπος Αλλου, Ελλάδα, www.topos-allou.gr

και υλοποιείται από τους εταίρους

- PRISMA - Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών, Ελλάδα, www.prismanet.gr
- Fundacja Dobra Wola, Πολωνία, www.dobrawola.eu
- Teatrul George Ciprian, Ρουμανία www.teatrulgeorgeciprian.ro
- ARTEMIS, Ρουμανία, www.ulcraft.com
- Teatro dei Venti, Ιταλία, www.teatrodeiventit.it
- Sagohuset Theatre, Σουηδία www.sagohuset.nu
- ProRodopi Foundation, Βουλγαρία, www.prac.biz

The exhibition «New Homelands» is presented in the context of the project «FAIDRA. Family Separation through Immigration – Dramatising Anecdotal European History» which is supported by the European Commission, Programme Creative Europe – CULTURE.

The FAIDRA project www.faidraproject.eu

Is coordinated by:

- CENTREDU – Centre of Higher Education in Theater Studies / Theatre Topos Allou, Greece, www.topos-allou.gr

and implemented by the partnership:

- PRISMA – Centre for Development Studies, Greece, www.prismanet.gr
- Fundacja Dobra Wola, Poland, www.dobrawola.eu
- Teatrul George Ciprian, Romania www.teatrulgeorgeciprian.ro
- ARTEMIS, Romania, www.ulcraft.com
- Teatro dei Venti, Italy, www.teatrodeiventit.it
- Sagohuset Theatre, Sweden, www.sagohuset.nu
- ProRodopi Foundation, Bulgaria, www.prac.biz